

Eesti Kunstiakadeemia

Disainiteaduskond

Tekstiilidisaini osakond

**Kivimustud ja natid. Eesti rannarahva etnograafilisest
hülgepüügirõivast inspireeritud viltmaterjali loomine
umbkuubede tarbeks**

Bakalaureusetöö

Juhendajad: Piret Valk, MA

Svetlana Todurova, BA

Liisa Torsus

BMAT19-TE

Tallinn 2022

Sisukord

Sissejuhatus	4
1 Hülglased ning hülgepüük.....	5
1.1 Viigerhüljes	5
1.2 Hallhüljes.....	6
1.3 Hüljestega seotud etnograafilised lood.....	6
1.4 Hülgepüük Eesti ala rannikul ning saartel	7
1.5 Hülgeküti rõivastus.....	9
2 Posavamsast inspireeritud rõiva loomine	11
2.1 Rõiva kontseptsioon	12
2.2 Tehnikad ja materjal	13
2.2.1 Vill ja villane lõng.....	13
2.2.2 Silmuskudumine.....	13
2.2.3 Viltimine.....	14
2.2.4 Lanoliinitöötlus veekindluse lisamiseks.....	14
3 Viltimiskatsed.....	16
3.1 Eeltöö materjali loomise tehnika valimiseks	16
3.2 Materjali arendamine	19
3.3 Pillingu katsed	21
3.4 Materjali pillingukindluse parandamine	23
4 Materjali ning rõivaste loomine	24
Kokkuvõte	31
Kasutatud allikad.....	33
Summary	35
Lisad	37
Lisa 1. Eesti hülglased.....	37

Lisa 2. Fotod hülgepüügist	40
Lisa 3. Hülgeküti rõivas posavamsa.....	42
Lisa 4. Viltmaterjali valmistamiseks kasutatud lõngad ja vill ning materjali ülesehitus	45
Lisa 5. Viltimiskatsete tehniline info	46
Lisa 6. Pillingu katsete tehniline info.....	48
Lisa 7. Rõivaste lõikeline lahendus.....	52
Lisa 8. Materjali ja rõivaste tehniline info	53
Lisa 9. Bakalaureusetööna valminud materjalidest vilditud rõivad	55
Lisa 10. Materjalinäidised	62

Sissejuhatus

Minu bakalaureusetöö teema on ülerõiva tarbeks viltmaterjali loomine Eesti rannarahva etnograafilise hülgekütirõiva posavamsa eeskujul, inspireerudes hülgepüügilugudest ja hüljestest. Loon lihtsalõikelised umbkuued – posavamsad – mille materjali valmistan kahte silmuskudumit – pitskoelist ning lihtkoelist pinda – kokku viltides. Kahe kudumi vahele on lisatud soojapidavuseks lambavill.

Teemavalik on tingitud isiklikust huvist etnograafia ning vanade eestlaste eluolu vastu. Mind huvitab meie esivanemate praktiline meel ning lihtsad, kuid töökindlad lahendused rõivaste puhul. Hülgeküttide rõivastuse teemavalikul on ka praktiline põhjus: merel oli vaja eriti sooja ja ilmastikukindlat rõivastust. Loodan läbi teoreetilise taustauurimuse leida erinevaid lahendusi, mida ka enda lõputöö puhul kasutada, et kavandatav lõpptoode oleks külma ilmaga õues kantav.

Lõputöö eesmärk on luua viltmaterjal, mida näitan kasutuses kahel lihtsalõikelisel *unisex* ülerõival, mis on valmistatud viltides ning on kahtpidi kantavad. Materjali disainiga soovin tõlgendada etnograafilisi hülgepüügilugusid. Viltmaterjal on täisvillane, soojapidav ning ilmastikukindel ja selle loomise protsess järgib jätkusuutlikkuse ning keskkonnasõbralikkuse põhimõtteid. Soovin tööprotsessi käigus materjali pillingukindlust testida ja seeläbi materjali arendada.

Soovin pakkuda alternatiivi paljudele tänapäeva ülerõivastele, mis on valmistatud mitmetest eri materjalidest, ning on tihti veel ka sünteetilised. Segumaterjale on väga kulukas ja keeruline ümber töödelda ning sünteetilised kangad lagunevad looduses aeglaselt. Teen tagasisaate meie esivanemate nutikusele ja mõistlikutele valikutele ühe materjali põhise pealirõiva valmistamisel.

Selleks uurin Eesti rannarahva hülgeküttide eluolu ja rõivastust, aga ka Eesti alal elavaid hülgeid. Rõiva disain on inspireeritud uurimise käigus avastatud faktidest, kuid väljendab siiski ka minu enda loomingulist käekirja ja annab võimaluse etnograafilise posavamsa moderniseerimiseks.

Bakalaureusetöö on jaotatud nelja suuremasse peatükki. Esimene tutvustab Eesti aladel elavaid hülgeid ning meie esivanematest hülgeküttide eluolu ja rõivastust. Teises peatükis on lahti seletatud loodavate ülerõivaste kontseptsioon ning materjal ja tehnikad. Kolmas keskendub viltimiskatsetele ning materjali arendamise protsessile. Neljandas peatükis on välja toodud lõpliku materjali ning rõivaesemete valmistamise protsess.

1 Hülglased ning hülgepüük

Hülglased kuuluvad loivaliste seltsi, imetajate sugukonda, keda elab enim jahedates vetes. Neid on 19 nüüdisliiki, kellest enamus elab meres, kuid osa ka järvedes. Hülged elavad koos salguti, enamus neist poegib jääl või jää puudumisel rannikuäärsetel laidudel. Hülglaste keha katab karm pealiskarv, aluskarva peaaegu ei ole. Osadel hülglastel sünnivad pojad villataolise pehme titekarvaga, mis on enamasti valge. Hüljestele on omane haukuv või möögivalt möirgav häämitsus.¹

Hülged hoiavad külmunud veekogudes lahti hingamisauke ehk rindeauke. Osad augud on suuremad, millest hülged jää peale tulevad. Neid on Eesti aladel etnograafiliselt nimetatud „peaugud“. Teised augud on väiksemad, mõeldud vaid hingamiseks. Neid nimetasid vanad eestlased vileaukudeks.²

Eestis on täheldatud kolme hülgealiiki: viiherhüljest, hallhüljest ning randalit. Randalit ei ole 20.–21. sajandi vältel Eesti vetes enam nähtud. Samas näiteks 19. sajandil on Carl Russwurm oma raamatus „Eibofolke ehk rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus“ märkinud Eesti alal elavaks hülgeks ka randali.³ Viiherhülge ning hallhülge arvukuses on olnud suuri kõikumisi. Nimelt oli 20. sajandi alguses hülgeid tunduvalt rohkem, kuid arvukust on pärssinud aeglane sigimine, hülgetauid, mürgkemikaalid ning soojad jäävabad talved.⁴

1.1 Viiherhüljes

Viiherhüljes (Lisa 1) on keskmiselt 121–135 cm pikk ning kaalub kuni 113 kilogrammi.⁵ Tema karv on tumehall kuni must, sageli pruunika varjundiga.⁶ Keha katavad kollakasvalged laigud. Viigri koon on ümar.⁷

Viiherhülge pojad sünnivad triivjäälle rajatud lumekoopas, kus veedab poeg oma kaks esimest elukuud. Talve jooksul kuhjub lumi hüljeste poolt rajatud hingamisaukude kohale. Sealt ronivad emased viigrid veebruari või märtsikuus jää peale ning „kaevavad“ endale lume alla

¹ Hülglased. Eesti Entsüklopeedia.

² O. Loorits, Endis-Eesti elu-olu I. Lugesipalu kaluri ja meremehe elust [1939]. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv, 2002, lk 203.

³ C. Russwurm, Eibofolke, ehk, Rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus. [1855]. Tlk I. Rütli. Tallinn: Pakett, 2015, lk 69.

⁴ Hülglased. Eesti Entsüklopeedia.

⁵ Samas.

⁶ Helendus, Hüljes - viiherhüljes. Loomad. Loodus. Referaadid. E-lehed. Miksike.

⁷ Hülglased. Eesti Entsüklopeedia.

koopa, mis pakub hüljestele varjupaika. Enamasti on viigerhüljel korruga üks poeg, kellel on valge „titekarv“.⁸

Viigerhüljes oli varasemalt Läänemeres arvukas, kuid viimasel ajal on olnud nende arvukus Läänemeres kiires languses. Mart Jüssi märgib viigerhüljeste olukorra kohta järgmist: „Läänemeres toimus mereressursside kasutamise ja keskkonnaseisundi muutuste tõttu 20. sajandi jooksul nende arvukuse tervelt kolmekümnekordne langus.“⁹ Samuti toob ta välja, et viigrite paljunemiseks sobivaid jäävälju napib ning hülged on sunnitud pelgupaika otsima lahe idaosast, sest erinevalt hallhülgest ei ole viigerhülged võimelised rannal poegima.¹⁰ Seetõttu on Eestis viigrid kantud II kaitsekategooria liikide nimekirja.

1.2 Hallhüljes

Hallhüljes (Lisa 1) on keskmiselt 120–195 cm pikkune, massiga kuni 130 kilogrammi.¹¹ Nad on selja pealt pruunikashallid ning kõhu alt on karv ookerjas. Hallhülged on küll laigulised, kuid selget rõngasmustrit ei moodustu. Koon on vastupidiselt viigerhüljele piklik.¹²

Hallhülged poegivad ulgumere jääpankadel ning harvem rannas. Sarnaselt viigerhüljele toovad hallhülged ilmale ühe poja, kellel on valge kaitsevõrvusega karv.¹³ Samas ei ole hallhüljes keskkonnamuutuste suhtes nii tundlik, ka tema arvukus on viimaste aastatega kasvanud. Jüssi märgib: „Erinevalt viigrist on hallhülge seisund üsna hea, neil on Läänemeres piisavalt ruumi ja ka süüa.“¹⁴ Hallhüljes on Eestis III kaitsekategooria liikide nimekirjas.

1.3 Hüljestega seotud etnograafilised lood

Vanad eestlased ei kutsunud hülgeid enamasti õige nimega – arvati, et õige nime ütlemine rikub jahiõnne. Seetõttu on nii hüljestel kui ka paljul muul hülgejahiga seotul peitenimed. Hüljest kutsuti tavaliselt „kala“¹⁵, ilukirjanduses kasutatakse mitmel pool ka nimetust „karvakala“.

Olenevalt piirkonnast ning hülgeiigist või suurusest oli kasutusel ka teisi nimesid. Näiteks on Oskar Looritsa algatatud väljaandeseeriasse „Endis-Eesti elu-olu I. Lugemispalu kaluri ja meremehe elust.“ kogutud jutustustes nimetatud Saaremaa eri piirkondades hallhüljest nii

⁸ E. Salm, Hülged ja meriveised. Loomad. Loodus. Referaadid. E-lehed. Miksike.

⁹ S. Paulus, Tartu Ülikool, Seis Läänemeres: viigerhüljes on kadumas, hallhüljes püsib. ERR. 24.01.2016.

¹⁰ Samas.

¹¹ Hülglased. Eesti Entsüklopeedia.

¹² Helendus, Hüljes - viigerhüljes.

¹³ Jane, Hülged. Loomad. Loodus. Referaadid. E-lehed. Miksike.

¹⁴ S. Paulus, Tartu Ülikool, Seis Läänemeres:...

¹⁵ C. Russwurm, Eibofolke, ehk, Rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus..., lk 375.

meresõnniks, alliks/ halliks, suureks alliks/ halliks kui ka natiks. Pisemaid hallhülgeid kutsuti sopuallideks.¹⁶

Hiiumaa mehed on kutsunud hüljest musuks. Väidetavalt tuli nimi sellest, et hülgekütid ei osanud hüljest kuidagi kutsuda, hülgeleha oli aga neile nii väga meeldinud, et hüljest hakati nimetama musuks. 1937. aastal on öeldud, et selline sõna oli veel siis kasutusel. Sama moodi olid peitenimed ka erinevate hülge kehaosade jaoks: pea – juhe (Hiiumaa) / nukk (Saaremaa), magu – pill, käpad – kloovad, „kopsud-maksad“ – kaarlid, suguorgan – tulp, saba – lips, liha – tümps. Lisaks kutsuti püssi „laiper“ ning kuuli „tina“. Hülge verd nimetati „lepp“, sest hülgeveri on sama pruun kui lepavesi.¹⁷

Hallhülge ja viigri peitenimed on erinevad. Nii Hiiu- kui ka Saaremaal on nimetatud viigreid mustudeks või väikesteks mustadeks. Saaremaal oli ka eri suuruste viigrite jaoks erinevad nimed: suured – laanmustud, keskmised – mustud ning kõige pisemad – kivimustud.¹⁸

1.4 Hülgepüük Eesti ala rannikul ning saartel

Hülgeid on kogu Eesti ala rannikul ning saartel kütitud aastasadu. (Lisa 2) See oli traditsioonilise elulaadi tähtis osa. Neid kütiti peamiselt karusnaha ning rasva saamiseks. Ruhnu ning Kihnu saarel oli see 1930. aastateni tähtis elatusala.¹⁹ Noorte hüljeste ja emahüljeste liha kasutati inimtoiduks. Isashüljeste liha ei söödud, sest see oli liiga vintske. Nende liha keedeti koos sisikondade, kartuli ja viljateradega pudruks, mis läks sigadele toiduks.²⁰ Mida rohkem aeg edasi läks, seda enam vähenes hülgeleha osatähtsus.²¹

Hülgejahil käisid vaid mehed. Juba noorest east pidid poisid ära õppima püssi käsitlemise. Jakob Steffensson märgib oma raamatus „Elu Ruhnul“, et Ruhnus valmistas umbes viie aasta vanusele poisile isa või vanaisa vetruvast kuuseoksast ammu, millega poisike sai harjutama hakata. Esimeseks ülesandeks oli ammuga männikoortest voolitud hüljeste pihta märki laskmine. Kui talvel lumi maha tuli, läksid vanemad mehed poisikestega harjutama. Puukoorest väljalõigatud hüljes pandi lumehangele, peenike nõör kinnitati võltshülge külge ning eemal

¹⁶ O. Loorits, Endis-Eesti elu-olu I..., lk 202, 203.

¹⁷ Samas lk 202, 205, 207.

¹⁸ Samas lk 202–204.

¹⁹ A. Koop jt, Eesti Nõukogude Entsüklopeedia, film-issõ, Tallinn: Valgus, 1988, lk 530.

²⁰ J. Steffensson, Elu Ruhnul: jutustus sellest, kuidas 300 inimest elas väikesel Ruhnu rootslastesaarel Riia lahes 1920. aastatest Teise maailmasõjani. [1976]. Tlk J. Naber. Tallinn : Olion, 1994, lk 78.

²¹ A. Koop jt, Eesti Nõukogude Entsüklopeedia..., lk 530.

asus vanem mees sellega positsioonile. Poistel tuli neljakäpukil roomates laskekaugusele jõuda. Nii harjutati seni, kuni 13-aastaselt võisid poisid kasutada tõelist kuulipüssi.²²

Hülgekütivarustusse kuulusid lisaks kuulipüssile ka nuga, kompass, kiiker, jäänaelad, kelk, jääpootshaak, hülgeoda käks, püis ning harpuun koos hobusejõhvist või kanepikiust nõoriga.²³ Kasutusel on olnud tulelukupüss, *rihvelpüss*, Vene-Türgi sõja aegne *berdanka*, ning vintpüss.²⁴ Hülgepüügiriist käks on teraskonksuga ritv, millega surmati hülgeid või tiriti neid veest jää peale. Püis käis käksi otsa, püis on „kisklik raud“. Kiiker on pikksilm.²⁵

Hülgejahti peeti peamiselt kevad-talviti ning sügiseti. Jahi pidamiseks oli mitmeid viise. Esimestel talvekuudel, jaanuari- ja veebruarikuus peeti jahti ujuvatele hüljestele. Sel aastaajal olid hülged enamasti rasvased, mistõttu jäi lastud hüljes tavaliselt vee peale püsima. Hüljes tiriti veest välja jää peale ning veeti koju kas alalõua sisse tehtud lõikest ja suust läbi topitud köiejupiga lohistades või kelgu peal. Kelke kasutati kiilasjää puhul, et hülgenahka mitte rikkuda.²⁶

Hülgejäl käimise aeg oli tavaliselt kaks nädalat enne ja pärast madisepäeva (24.02). Enne seda olid hülgepojad veel liiga väiksed ning hiljem juba liiga targad ning oskasid inimesest hoiduda.²⁷ Hülgepoegade püügile võeti kaasa ka koerad, kes leidsid hõlpsalt viigerhülge jääalused „pesad“. Hülgepoegi surmati nuia tarvitades või käksiga (hülgeoda).²⁸ Steffensson märgib ära ka täpse kuupäeva hülgepoegade püügi lõpetamiseks, 12. märts. Seejärel hakati kõiki hülgeid laskma püssiga.²⁹

Kui aeg kevade poole läks, tulid kasutusele paadid. Esimene oli lodi (*lådja*), mis oli väiksem. Sinna mahtus kolm kuni neli inimest, esialgu mindi lotja lükates jää peale, leiti laagripaik ning siis hargneti laiali, et jahile minna. Ööbiti paadis õlgede peal, magati peaaegu täiesti riides olles, ainult lambanahk võeti tekina peale. Jääl oldi esmaspäevast laupäevani, pühapäeval käidi kirikus. Kui jää hakkas aga sulama, sõuti lotjades paarikaupa jääväljade vahel ning mindi ööseks koju. Siis lasti jääväljadel lesivaid hülgeid, sest hüljestel ei olnud enam nii palju rasva, et nad peale surmamist vee peal püsiksid.³⁰

²² J. Steffensson, *Elu Ruhnul...*, lk 72.

²³ Samas lk 74.

²⁴ Rannarahva Muuseum, *Aksi – mereriik Tallinna külje all*. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2011, lk 154.

²⁵ J. Steffensson, *Elu Ruhnul...*, lk 76.

²⁶ Samas lk 76.

²⁷ O. Loorits, *Endis-Eesti elu-olu I...*, lk 206, 209.

²⁸ Rannarahva Muuseum, *Aksi...*, lk 154.

²⁹ J. Steffensson, *Elu Ruhnul...*, lk 78.

³⁰ Samas lk 78-80.

Kui jää saarte ümbert taandus, mindi niinimetatud jääreisile.³¹ Lasti vette suuremad purjepaadid ning purjetati merele hülgeküttimeeskonnana, neli kuni kuus inimest paadis. Paadid pandi ankrusse suuremate jääväljade juures ning sealt sõitsid mehed lotjadega hülgeid küttimea.³² Hülgeid suunduti püüdma nii Botnia, Riia kui ka Soome lahte ning Gotlandi äärde.³³ Peale seda lõppes kevad-talvine hülgepüük. Kohe pärast viljalõikust mindi uuesti jahile, kuid sügiseks otsiti kindel peatuspaik mõnes küünis saarel või maismaal. Tagasi jõuti tavaliselt umbes mihkclipäeva paiku (29. september).³⁴

Saaki jagati olenevalt saarest, reeglitest ning aastaajast erinevalt. Mõnel pool võis saada saagist osa iga külainimene, kes õigel ajal õiges kohas oli, teisel juhul ainult meeskonnaliikmed. Kuid nahk ja sisikond kuulusid laskjale, rasv ning liha läksid jagamisele. Samuti käidi suuremates linnades hülgenahku ja rasva müümas.³⁵

1.5 Hülgeküti rõivastus

Ka naistel oli hülgepüügil oluline osa – nemad valmistasid rõivad, mis ei tohtinud olla kulunud, räbaldunud, ega lapitud.³⁶ Olenevalt piirkonnast ja sajandist võivad rõivad veidi erineda, tavad muutuvad. Hülgeid kütiti kogu Eesti ala rannikul ning saartel, kuid kõige enam on kirjanduslikku ja esemelist materjali saadaval Ruhnu hülgeküttide kohta. Kahes eesti keelde tõlgitud teoses autoritelt Carl Russwurm ja Jakob Steffensson, erinevad kirjeldused hülgepüügirõivastusest vähesel määral. Russwurmi informatsioon on umbes sada aastat vanem, kui Steffenssoni oma – üks 19. sajandist ning teine 20. sajandist.

Hülgeküti talvised riided olid äärmiselt praktilised, üleni valged, et hülged kütiti lume sees ei märkaks.³⁷ Rõivad olid valmistatud valgest kodukootud villasest kangast.³⁸ Sügisesed rõivad olid hallid.³⁹ Riietus koosnes klapiga pükstest, mille põlvedele olid õmmeldud paksud kaitselapid. Russwurm märgib, et need olid südamekujulised ning pidid olema ääristatud sinise niidiga.⁴⁰ Steffenssoni andmetel olid lapid aga suured ja piklikud. Samuti toob ta välja, et kütt

³¹ C. Russwurm, Eibofolke, ehk, Rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus..., lk 379.

³² J. Steffensson, Elu Ruhnul..., lk 81.

³³ C. Russwurm, Eibofolke, ehk, Rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus..., lk 379.

³⁴ Samas lk 379.

³⁵ Samas lk 382-383.

³⁶ J. Steffensson, Elu Ruhnul..., lk 75.

³⁷ C. Russwurm, Eibofolke, ehk, Rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus..., lk 377.

³⁸ J. Steffensson, Elu Ruhnul..., lk 74.

³⁹ Folke Hedblom, Saga och sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok. Uppsala, 1979, lk 45–46

⁴⁰ C. Russwurm, Eibofolke, ehk, Rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus..., lk 378.

kandis hallitriibulist villast kampsunit ning selle peal kodukootud kangast vesti.⁴¹ Russwurm aga väidab, et ülakeha kattis lühike valge kuub, millel on rida musti sarvnööpe.⁴²

Alusrõivaste peal kanti valge pluusi sarnast umbkuube, mis ulatus veidi pealepoole põlvi, oli pikkade käiste ning kolmnurkse kaelusega.⁴³ Umbkuube nimetati posavamsaks (*pussawams*), see tõmmati rinna alt nahkse vööga kokku. See annab ka rõivale nime, sest rinna kohale tekkis kott.⁴⁴ Kuue avaras põues ning sinna sisse õmmeldud taskutes hoidis kütt toiduaineid, püssirohtu, kotikest kuulidega, tubakakotti, piipu, tikutoosi, pikksilma ning kompassi.⁴⁵ Samuti rippusid posavamsa all üle õla varusukad ning vöö vahel villased kindad. Kütil oli kaasas ka hane tiivakont, et juua selle abil jää pealt sulavett, vältimaks suuhaavu.⁴⁶ Külma vastu kaitsesid kütti veel valge lambanahk, karusnahaga ääristatud müts ning hülgenahast pastlad (*skrävlingar*).⁴⁷ Soojemate ilmadega kevade tulekul vahetati villane posavamsa valge puuvillase särgi (*skjutskjorta*) vastu. Peal kanti valget lambanahkset ilma kraeta kasukat villaga sissepoole, kaelas oli valge sall. Samuti oli rõivaste veekindlust suurendatud. Kasutusel olid õlirõivad – meremeeste veetihe rõivastus, mis oli valmistatud labase koega puuvill- või linasest riidest. Õliriidet töödeldi värnitsa ja meevaha seguga.⁴⁸

Etnograafiline hülgekütirõivas posavamsa (Lisa 3) on bakalaureusetöös loodavast materjalist valmistatud ülerõivaste inspiratsiooniallikas nii täisvillase materjali kui ka lõikelise lahenduse poolest.

⁴¹ J. Steffensson, *Elu Ruhnul...*, lk 74.

⁴² C. Russwurm, *Eibofolke, ehk, Rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus...*, lk 378.

⁴³ J. Steffensson, *Elu Ruhnul...*, lk 74.

⁴⁴ K. Raamat, *Eestirootsi meeste rõivastus 19.-20.sajandil. Nulljäägiliste lõigetega ülerõivaste kollektsioon*. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia. Rahvusliku käsitöö osakond. Rahvusliku tekstiili õppekava, 2018, lk 10.

⁴⁵ C. Russwurm, *Eibofolke, ehk, Rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus...*, lk 378.

⁴⁶ J. Steffensson, *Elu Ruhnul...*, lk 74.

⁴⁷ C. Russwurm, *Eibofolke, ehk, Rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus...*, lk 378.

⁴⁸ Õliriided. Mereviki.

2 Posavamsast inspireeritud rõiva loomine

Bakalaureusetööd luues toetusin eelnevale õppetööle Villaprojekti õppeaine raames, mida juhendas Katrin Kabun. Villaprojekt käsitles jääkvilla kasutamist. Minu loodud töö oli samuti inspireeritud posavamsast. See oli pealistrõivana kantav kampsun, mis on ümberkujundatud vanast kudumist, millele on vilditud jääkvilla kiht, mis pikendab seeläbi kampsuni eluiga – lisab hõõrdekindlust ning uuendab disaini. See oli tihe ja soe käsitsi vilditud pealistrõivas, mis on mõlemat pidi kantav ning täisvillane.

Minu projekt tegi tagasivaate meie esivanemate mõistlikutele valikutele ühe materjali põhise pealistrõiva valmistamisel. Ka tänapäeval oleks tark valik monomaterjalidest rõivaste valmistamine, nii saab kõige lihtsamalt materjali toote elukaare lõpus ümber töödelda. Seda mõtteviisi soovin jätkata ka oma lõputöö puhul, et pakkuda alternatiivi paljudele tänapäeva pealistrõivastele, mis on valmistatud mitmetest eri materjalidest, mis on tihti veel ka sünteetilised. Segumaterjale on väga kulukas ja keeruline ümber töödelda ning sünteetilised kangad lagunevad aeglaselt.

Bakalaureusetöö materjali ning ülerõivaste loomiseks soovisin kasutada uusi uurimuse käigus saadud teadmisi ning Villaprojekti kasutatud tehnikaid. Just selles õppeaines valminud teosele toetudes otsustasin erinevalt hülgekütirõiva telgedel kootud kangale kasutada silmuskudumist ja kudumi peale viltimist. See tehnika võimaldas toote võrreldes etnograafilise posavamsaga uuenduslikumana luua. Selleks valmistasin ise materjali, mis visuaalselt hülgepüügirõiva soojuse tunnet esile toob ja võimendab ning soojapidavust loob. Samuti on materjal inspireeritud hüljestest ning etnograafilistest hülgepüügilugudest ning jäljendab hülge karvkatet.

Kudumise tehnika võimaldab lõikelisi detaile valmistada nullkulu põhimõttel, järgides jätkusuutlikkust. Samuti on võimalik kasutada erinevaid koekirju rõivale hülge karvkatet meenutava välimuse andmiseks. Näiteks pitsilisele koele viltimine annab võimaluse tekitada hülgenahale omaseid täppe. Silmuskudumist ning silmuseid saab seostada ka hüljeste tehtud aukudega jää – suuremad „peaaugud“ ning hingamiseks mõeldud „vileaugud“. Lisaks meenutab pitsiline kude pragunevat jäävälja, kus hülged poegimas käivad.

Soovisin materjalina kasutada kodumaist villa ning 100% villast lõnga – vill hoiab väga hästi sooja ning on ajalooliselt olnud kasutusel ülerõivaste valmistamisel. Lõputöö raames loodava rõivaga ei tahtnud ma etnograafilist posavamsat jäljendada, vaid eelkõige hülgepüügi rõiva lugu disainis näidata ja loo eri tahke esile tuua. Samuti soovin läbi oma töö teadvustada hüljeste

ohustatust tänapäeval, ma ei taha mingil määral heaks kiita hüljeste küttemist tänases kontekstis, kui hülged on Läänemeres ohustatud.

Kui villaprojekti raames loodud teos oli valmistatud taaskasutatud kampsunist ja sinna peale kuivvilditud pestud kraasvillast, siis lõputöös soovisin luua ise materjali ülerõiva valmistamiseks. Märkviltisin masinkootud lihtkoelise kudumi ning käsitsi valmistatud pitsi omavahel kokku, kasutades kahe kihi sidumiseks villa, mis lisab rohkem soojapidavust. Samuti töötlin veekindluse parandamiseks kudumit lanoliiniga. Villa ja lõnga valiku tegin jätkusuutlikkust ning keskkonnasõbralikkust jälgides – soovin kasutada kohalikku ning võimalikult vähe töödeldud toorainet.

Rõiva funktsionaalsete omaduste arendamise eesmärgil proovisin parandada villaprojekti teose puudused, milleks olid kudumi poolel kiire topilisuse ilmumine ja nii-öelda karva ajamine, sest vill ei olnud kohati piisavalt tugevalt kinni vilditud. Samuti viisin läbi ka pillingutesti materjali ülerõivaks sobivuse osas.

2.1 Rõiva kontseptsioon

Bakalaureuse lõputöö raames loodav viltmaterjal ning lihtsalõikelised umbuued on inspireeritud nii hülgekütirõivast posavamsast kui ka hüljestest ning etnograafilistest hülgepüügilugudest. Viltmaterjali kasutust on näidatud ülerõivastel, mis on umbkuue lõikega ning täisvillased nagu etnograafiline talvine posavamsa. Toote prototüübi loomine annab väärtusliku kogemuse, sest rõivast viltides on võimalik lahendada rohkem tootmisjäägi probleeme, kui lausmaterjali luues. Teen tagasivaate meie esivanemate nutikusele ja mõistlikutele valikutele ühe materjali põhise pealisrõiva valmistamisel. Samuti loon rõiva jätkusuutlikult: kasutan Eesti maalammaste lõnga ja villa, mis on võimalikult vähe töödeldud. Visuaali poolest on umbkuub moderniseeritud, lähtudes hülge- ning hülgepüügilugudest.

Loon ülerõivaste tarbeks ise viltmaterjali. Kahe silmuskootud pinna vahele on märkvilditud vill, mis lisab soojust. Üks materjali pool on pitskude, mille õhksilmustest on näha varieeruva värviga villa, mis annab rõivale hülgeliku täpilisuse ning jutustab loo hülge hingamis- ja jääle ronimise aukudest, mida kujutavad kootud silmused ja õhksilmused. Teine materjali pool on masinkootud lihtkoeline pind, mis märkviltides tõmbub tihedamaks ja suurendab materjali soojapidavust. Rõivas on kahtepidi kantav, ühelt poolt hallikas, teiselt poolt naturaalne valge. Sellega koondab minu loodav umbkuub nende värvide abil nii talvise kui ka sügise posavamsa üheks rõivaks ning jäljendab samamoodi ka ühe hülge kasvamist valgest pojast hallika täiskasvanud hülgeni.

2.2 Tehnikad ja materjal

2.2.1 Vill ja villane lõng

Materjali valmistamiseks kasutan Eesti lammaste toorvilla ning nelja erinevat lõnga (Lisa 4). Soovin, et materjalivaliku poolest oleks minu loodav ülerõivas võimalikult autentne etnograafilise hülgekütirõiva posavamsa valmistamise villale. Seetõttu olen otsustanud kasutada eelkõige põlistõugude villa ning lõnga. Lõngatoonid ja villa valisin vastavalt hülge karvkatte värvitoonidele.

Vill ning kaks lõnga on pärit Raplamaalt, Pirgu külast, Kristi Kauponeni talust. Temalt ostetud vill ja hall lõng on Kihnu maalamba saadused. Valge lõng on Kihnu maalamba ning Gotlandi lamba ristandi lõng. Kristi Kauponen laseb oma lammaste lõnga korrutada Muru villavabrikus. Tema lõngadel puudub täpsem jämeduse märgistus, kuid see võib olla OÜ Aade Lõnga lõngadega võrreldes minu ostetud lõngade puhul 8/2 hall lõng ning 8/3 valge lõng.

Üldjuhul sorteerib ta lõnga ja villa lamba kaupa või samal aastal sündinud ühe lamba tallede kaupa, kes on sarnased. Näiteks minu ostetud hall lõng on valminud lamba villast, kelle nimi on Maara, valge lõng mitme Gotlandi ja Kihnu ristandlamba villast, ning viltimiseks kasutan ma Viivikese villa.

Sellise sorteerimisviisi tõttu on tema lõngadest saadaval mitmeid erinevaid naturaalseid toone. Ühe värvitooni kogus võib jääda küll väheseks, kuid see-eest on see vägagi eksklusiivne. Siiski just seetõttu olen pidanud juurde ostma kaks nii-öelda lisalõnga, mis oleks sarnase jämedusega kui Kauponenilt soetatud lõngad. Lisalõngad on kedratud Raasikul OÜ-s Aade Lõng Eesti maalamba villast. Üks lõng on valge ning teine tumehall, mõlemad jämedusega 8/2.

2.2.2 Silmuskudumine

Materjali luues vildin omavahel kokku kaks silmuskoelist pinda, mille vahel on vill. (Lisa 4) Selline kihilisus annab materjalile rohkem soojapidavust. Üks silmuskoeline pind on käsitsi kootud pits ning teine kudumismasinal valminud lihtkoeline ühtlane, nii-öelda toetav tagakiht, mis muudab materjali tihedamaks ja aitab vormi ja mõõtmeid hoida.

Pitsiline pind on Haapsalu salli mustri „Käpakiri“⁴⁹ põhjal käsitsi kootud number 10 kudumisvarrastel. Pitsmustrit kududes kasutan Kristi Kauponeni lammaste lõnga. Masinaga kootud sile, lihtkoeline toetav pind on valminud klass 3 kudumismasinal Silver reed SK 155

⁴⁹ S. Reimann, Koome Haapsalu salli. Türi: Saara Kirjastus, 2016, lk 33.

silmuskudumisregulaatori tugevusega 3. Toetava pinna kudumiseks kasutan Aade Lõng OÜs kedratud lõngu.

2.2.3 Viltimine

Olen otsustanud viltimiseks kasutada toorvilla kraasvilla asemel seetõttu, et see on jätkusuutlikum. Mida vähem on villa töödeldud, seda vähem on kulutatud ressursse. Katrin Kabun toob oma raamatus „Arhailiselt *high-tech*“ välja, et tasuks kaaluda, millises vormis villa kasutada.⁵⁰ Näiteks kraasvilla saamine nõuab juba kahte vaheetappi: esialgu vill pestakse, peale seda toimub villa huntimine, kus suurte metallhammaste vahel villasalgud kohevamaks harutatakse ehk lahti nopitakse. Alles peale seda on võimalik villa kraasida. See toimub nii, et villakiud eraldatakse üksteisest ning „harjatakse“ enam-vähem ühte suunda suurte metallpiidega kaetud trumlite vahel. Tulemuseks on ühtlase tihedusega villamass, mille imeõhukesi villaloori kihte saab üksteisest eraldada.⁵¹

Rõiva materjali valmistamiseks saan ka toorvillast käsitsi väga lihtsalt kiud ühte suunda „kammitud“. Seda teen enne viltimist villa kudumile asetades: laotan villakiud kihiks neid käe päka alt ühes suunas tõmmates. Samuti jätan niiviisi vahele kolm protsessi – villa esialgse pesemise, huntimise ning kraasimise. Toorvilla kasutades pesen seda alles märgviltimise protsessi käigus. Lisaks jätkusuutlikkusele on minu lõputöös toorvilla kasutamisel veel häid aspekte. Nimelt saan villakust välja valida erinevaid puhtaid värvitoone vastavalt sellele, mida soovin kasutada. Kraasvill on üldjuhul nii värvilt kui ka kiu suunalt rohkem segatud.

Loon materjali märgviltides. Esialgu panen materjali tülilikihi vahele, teen selle sooja veega märjaks ning seebiseks ja eelvildin – hõõrun peopesadega mõlemalt poolt, et eri kihtide villakiud omavahel kinnituks. Peale seda keeran materjali ümber puupulga rulli ning kinnitan kummidega. Kasutan 50-60°C vett, kuhu on lisatud nõudepesuvahendit „Amway Concentrated Dishwashing Liquid DISH DROPS“. Teen rulli keeratud materjali üleni märjaks ning vildin rullides rätiku peal seni, kuni olen saanud tulemusega rahul. Märgviltimine muudab materjali tihedamaks ning pillingukindlamaks.

2.2.4 Lanoliinitöötlus veekindluse lisamiseks

Lanoliin on lambavillast välja pestud rasv, õlisarnane nõre, mida toodavad lammastel rasunäärmed.⁵² Lanoliini saab kasutada kanga veekindluse parandamiseks. Näiteks kasutatakse

⁵⁰ K. Kabun, Arhailiselt high-tech: lambavilla teadmistepõhine rakendamine. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Tekstiilidisaini osakond, 2022, lk 107-108.

⁵¹ Samas, lk 107-108.

⁵² Samas, lk 38.

lanoliinitöötlust villast mähkmepükste puhul. Soovin luua võimalikult ilmastikukindlat rõivast ning seetõttu materjali lanoliiniga töödelda. Veekindluse parndamiseks lahustan kuumas vees võrdse koguse Ubin 100% lanoliini ning vedelseepi Mayeri Sensitive hand soap + balsam, mille lisan 30–40°C veele, kuhu panen materjali pooleks tunniks ligunema.⁵³

⁵³ Puppi 100% lanoliin. Hooldusvahendid. Riidest mähkmed ja tarvikud. Lumman.

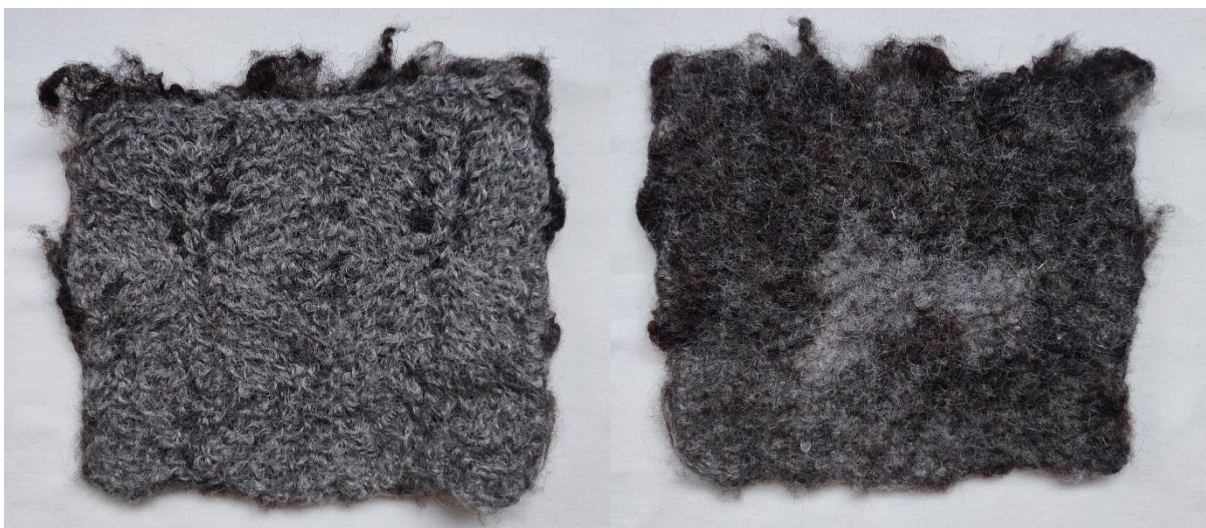
3 Viltimiskatsed

Viltimiskatsetega alustasin juba eelneva õppeaine, Villaprojekt käigus. Siis kasutasin vaid kuivviltimise tehnikat, kus villakiud tihendatakse omavahel kihiks kidadega viltimisnõelte abil. Tulemus oli kohev ning pehme, kuid vill ei jäänud piisvalt hästi kudumi külge kinni ning kandmisel tekkis kiirelt topilisus. Seetõttu olen otsustanud bakalaureusetöös loodavat materjali märgviltida. Märgviltimise käigus fikseeruvad villakiud üksteisega täiendavalt, moodustub püsivam vilt tänu kiudu katvate soomuste omavahelisele takerdumisele. Mida tihedamalt on materjal viltunud, seda aeglasemalt tekib pilling.

3.1 Eeltöö materjali loomise tehnika valimiseks

Bakalaureusetöös loodava materjali viltimiskatseid alustasin sobiliku lõnga ning villatoonide ja koekirja otsimisega. Selleks katsetasin kahte erinevat lõnga – Kristi Kauponenilt ostetud halli Kihnu maalamba lõnga ning Raasikult soetatud Aade Lõng OÜ Eesti maalamba naturaalvalget lõnga. Koekirja otsisin vastavalt sellele, et õhksilmuseid oleks palju, mustri korduvust oleks võimalik hästi peita ning pitsi muster ei jääks äratuntavalt sarnane Haapsalu salliga. Kõikide katsete täpsem info on toodud välja Lisades. (Lisa 5)

Esimese kahe katse puhul kasutasin märgviltimise tehnikat. Esimesest katsest (Fotod 1–2) tegin järelduse, et pesemata Kihnu maalamba vill ning lõng viltuvad hästi. Samuti ei andnud märgvilditud pind nii palju villaebemeid, lahtisi karvu kui kuivvilditud pind. Kihnu maalamba lõng muutus viltides bukleeliseks. See jättis materjalile hülge karvakatteliku välimuse lisaks pinna täpilisusele ka pinna struktuursuse poolest. Näidis oli kootud nr 6 varrastega. Järgnevalt soovisin kududa jämedamate varrastega, katsetada teisi koekirju ning suuremat kontrastsust villa ning lõnga värvuste vahel, et lõnga vahelt oleks rohkem villa näha.

Fotod 1–2. Katse nr 1. Katse fotodel näidatud siin ja edaspidi näidise pahem ja parem pool. Fotode autor: Liisa Torsus (ka edaspidi, kui ei ole märgitud teisiti).

Teise katse (Fotod 3–4) valmistasin Aade Lõng OÜ lõngast ning Kihnu maalamba villast. See katse jäi siiski liiga kontrastne ning koekirja muster tuli liialt esile. Otsustasin, et edaspidi üritan nii kontrastseid pindu vältida ning disainitaval rõival võiksid villa toonide üleminekud tekkida sujuvamalt ja n-ö pikema maa tagant. Samuti soovisin edaspidi kasutada mustreid, mis ei oleks niivõrd selgelt loetavad ning oleksid loodusliku pinna edasiandmiseks abstraktsemad. Liiga selge kordusega koekiri ei suuda edasi anda soovitud sarnasust hülge karvkattega.

Fotod 3–4. Katse nr 2.

Kolmas katse (Fotod 5–6) keskendus masinkootud kihile toorvilla viltimisele. Kolmandast katsest järeldasin, et vill ning kudum ei viltu omavahel hästi kokku, sest kaks eri kihti nihkuvad paigast ära ning villakiud ei fikseeru omavahel. Järgnevalt soovisin proovida varasemalt kuivaltp nõelviltides eelkinnitamist.

Fotod 5–6. Katse nr 3.

Neljandas katses (Fotod 7–8) viltisin toorvilla käsitsi kootud pitsi ning masinkootud pinna vahele. Sellest katsesest tegin järelduse, et masinkootud pind peaks olema lõdvemalt kootud, muidu jääb materjal liiga jäik. Koekiri meeldis mulle väga ning jättis materjalile hülge karvkattele omase täpilisuse. Samuti sai õhksilmustest paistva villaga koemustri kordust hästi peita. Üldjoones olin ma näidisega väga rahul ning otsustasin katsetusega edasi töötada ning tulemust arendada. Sellest näidisest hakkaski välja kujunema minu loodav materjal hülgekütirõivast ning etnograafilistest hülgepüügilugudest ja hüljestest inspireeritud ülerõiva tarbeks.

Fotod 7–8. Katse nr 4.

3.2 Materjali arendamine

Materjali arendamise protsessis kasutasin töövõtet, kus kuivvildin nõelaga materjali eri kihid omavahel õrnalt kokku ning hiljem märgvildin materjali tihedaks vildiks. Käsitsi kootud pits on iga näidise puhul valminud number 10 varrastel ning sama koekirjaga – „Käpakiri“.

Viienda ja kuuenda katse (Fotod 9–10) puhul jätkasin halli Kihnu maalamba lõnga ning Raasikult soetatud Aade Lõng OÜ Eesti maalamba naturaalvalge lõngaga katsetamisega. Selgitasin välja, millise silmuskudumiregulaatori tugevusega peaks masinkootud pind valmistatud olema. Katsetasin klass 3 silmuskudumismasina regulaatori tugevust „3“ ning „6“, kus väiksem number tähistab tihedamat kudet. Visuaalselt ei jäänud erinevust näha, kuid käega katsudes mõjus tugevusega „3“ kootud näidis tihedamalt ning ülerõivale sobilikumalt. Selle põhjal tegin valiku, et töotan edasi silmuskudumisregulaatori tugevus „3“ kootud lihtkoelise pinnaga.

Samuti tegin samade tugevustega kootud pindadest esimesed lanoliiniga töödeldud näidised. Lisasin 1 liitri vee kohta 1 teelusika lanoliini ning 1 teelusika vedelseepi. Segu temperatuur oli 30–40°C ning leotasin näidiseid lahuses 6h. Tegin järelduse, et näidised jäid liiga rasvased ning edaspidi plaanisin katsetada vähema lanoliini hulgaga ja leotamise ajaga.

Fotod 9–10. Katsed 5.1; 5.2; 6.1; 6.2. Vasakpoolsel pildil kaks vasakpoolset näidist kootud silmuskudumisregulaatori tugevusega „3“, kaks parempoolset tugevusega „6“; Ülemine rida töötluseta, alumine rida lanoliinitöötluusega.

Seitsmenda näidise (Fotod 11–12) puhul katsetasin Kihnu maalamba ning Gotlandi lamba ristani lõnga koos Aade Lõng OÜst soetatud halli Eesti maalamba lõngaga. Masinkootud pinna silmuskudumisregulaatori tugevuseks jäi ka halli Eesti maalamba lõnga puhul „3“. Mõlemad lõngad viltusid väga hästi.

Fotod 11–12. Katse 7.

Katsete 5–6 ning 7 põhjal selgusid kaks materjali, mida soovisin ülerõivaste loomiseks kasutada. Edaspidi otsustasin katseid teha paralleelselt mõlema materjaliga. Kaheksanda ning üheksanda katse (Fotod 13–16) puhul lõin suurema pinna, millest lõigata näidised pillingutesti tarbeks. Valmistasin mõlemast materjalist nii töötlemata kui ka lanoliiniga töödeldud näidised. Lanoliini lisan seekord poole vähem ning hoidsin materjale lahuses vaid pool tundi.

Fotod 13–16. Katsed 8.1; 8.2; 9.1; 9.2. Fotodel vasakul asetsev näidis töötluseta, paremal lanoliinitöötusega

3.3 Pillingu katsed

Pilling on hõõrdumisega seotud nähtus, mida põhjustab kiutsakeste väljaulatumine kiumassist.⁵⁴ Pillingu katseid oli mul võimalus läbi viia Tartu Kõrgemas Kunstikoolis Pallas tekstiiliosakonnas osakonnajuhataja abi ning meistri, Liina Kooli juhendamisel. Pillingu katsed on läbi viidud *EVS-EN ISO 12945-2:2000 Textiles – Determination of fabric propensity to surface fuzzing and to pilling – Part 2: Modified Matrindale method*, alusel.

Materjali pillingu testimiseks on kaks võimalust: katsematerjal vastu abrasiivkangast või *face-to-face* variant, kus katsekehad hõõrduvad vastu sama materjali. Minu pillingu katse näidised valmisid *face-to-face* viisil, et aru saada, kuidas ülerõivas kandmisel topiliseks muutub kohtadest, kus hõõrdumine on suurem.

Pillingu katse läbiviimiseks lõigatakse materjalist spetsiaalse lõikuriga ringikujulised katsekehad. (Fotod 17–18) Need asetatakse testimismasina otsikutele. Materjal, mille vastu katsekehasid hõõrutakse, asetatakse testimismasina plaatalustele. (Foto 19) Vastava standardi järgi kasutasin 415 ± 2 grammi lisaraskust ning masina kiirus oli 47,5 rpm. Kõiki pillingu katseid

⁵⁴ D. Tuulik, Pilling. Tekstiilkiudude põhiomadused. Sissejuhatus tekstiilmaterjaliõpetusse. Tuulik, Diana. Browse by author. TTK/UAS repository. 2011.

on hinnatud neljas etapis: 125, 500, 1000 ning 2000 pöörde järel. Pillingukalduvust hinnatakse skaalal 1–5. Mida kõrgem on hinne, seda vähem materjal topiliseks muutub.

Fotod 17–18. Katsekehade lõikamine.

Minu loodud viltmaterjal ei vasta paksuse tõttu masina standarditele ning seetõttu pidin näidised testmasina otsikute külge õmblema, mis aeglustas protsessi. (Foto 20) Katse ettevalmistusaeg oli umbes 20 minutit ning katse kestis tund aega. Katse käigus sai korraga testida nelja näidist. Minul oli kaheksa materjalinäidist, mida soovisin testida mõlemalt poolt ehk kokku 16 testi. Minu eesmärgiks oli teada saada, kas lanoliiniga töödeldud materjalile ning töötlemata materjalile tekivad topid erinevalt.

Fotod 19–20. Martindale testimine.

Pillingutestid on vormistatud tabelitena (Lisa 6), milles kirjeldatakse katseid neljas eri etapis, mis on pandud paika vastavalt standardile. Iga vaatluse kohta on toodud välja muutuste kirjeldus ning lisatud subjektiivne hinne ühest viieni.

Pillingu katsete põhjal tegin järelduse, et mõlemad kasutatud hallid lõngad tekitavad pillingut kergemini ning rohkem. Samuti tekib pillingut rohkem pindadele, kust vill on kudumist läbi viltunud või läbi õhksilmuste nähtav. Kihnu maalamba ning Gotlandi lamba ristandi lõng on kõige pillingukindlam. Materjali pillingu katsete puhul selgus ka, et lanoliiniga töödeldud materjalile tekivad üldjuhul konkreetsemad ning tugevamad topid. Antud katsete põhjal täiustan enda loodavat materjali.

3.4 Materjali pillingukindluse parandamine

Tehtud pillingu katsete põhjal on minu loodava materjali puhul kõige probleemsemaks masinal kootud lihtkoelised pinnad, kuhu tekib pilling kohtadesse, kus vill on nõelaga ebaühtlase pinnana läbi vilditud. Nendel pindadel on pilling nähtavam. Käsitsi kootud pitsi poole peal ei häiri pilling silma ning ühtlustub ja sulandub materjali reljeefsuse ning bukleelisuse taustal.

Selleks, et materjal oleks pillingu tekkimisele vastupidavam olen otsustanud nõelaga kuivviltimise tehnika vahetada juhendaja (Svetalana Todurova) soovitusel märgviltides hõõrumise vastu: asetan materjali kihid üksteise peale, katan tülliga, pritsin peale kuuma seebivett ning hõõrun peopesadega seni, kuni materjalide villakiud omavahel kinnituvad. Sama tehnikat on võimalik kiirendada ka vibrolihvijat kasutades. Tööriist on lameda pinnaga ning väriseb, pannes villakiud omavahel kinnituma. Peale seda märgvildin rullides materjali tihedaks vildiks. Hõõrumise tehnikaga ei nihku materjali eri kihid paigast ning villakiud seovad ühtlasemalt ning rohkem materjali sisemuses, mitte välispinnal. Seda tehnikat kasutades valminud näidised koos kõikide teiste näidistega on toodud välja eraldiseisvas katsete mapis. (Lisa 10)

4 Materjali ning rõivaste loomine

Materjali ning rõivaste valmistamiseks oli esialgu vaja teha kavandid ning välja mõelda lõikelised lahendused. (Lisa 7) Kavandid joonistasin inspireeritult etnograafiliste posavamsade lõigetest. Mõlemat materjali esitleva ülerõiva tarbeks oli lõige veidi erinev.

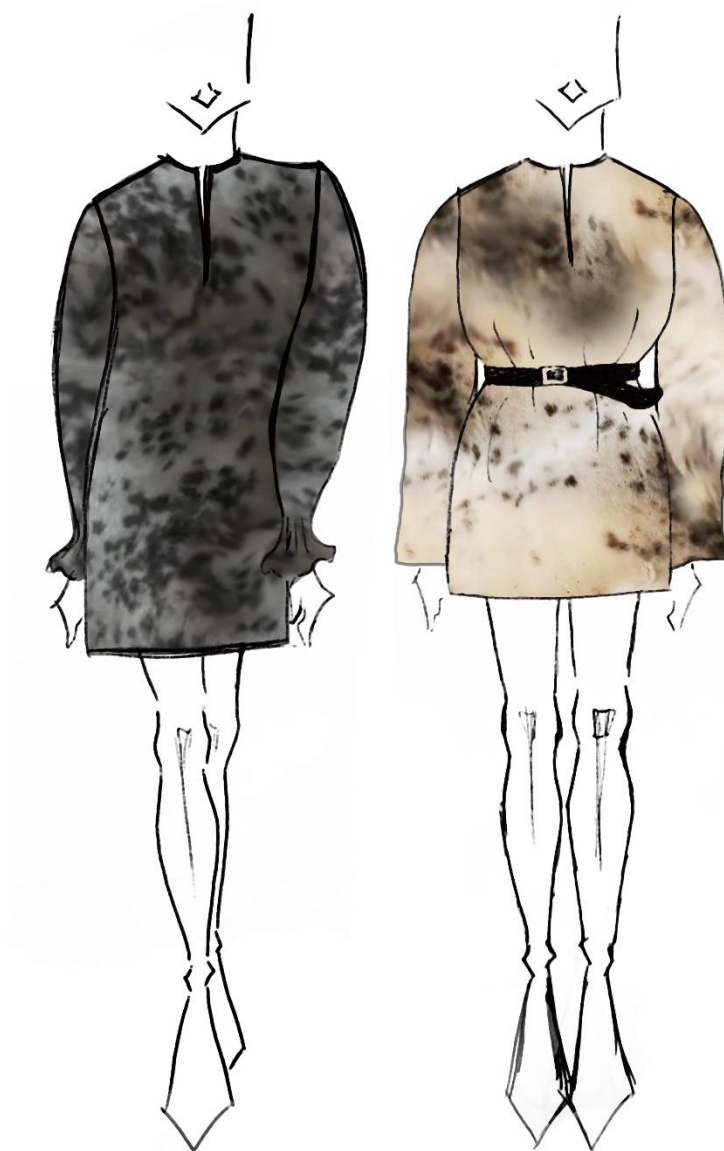

Foto 37. Ülerõivaste kavandid mõlema materjali eksponeerimiseks. Nr 1 kavand vasakul, nr 2 kavand paremal.

Materjal on valmistatud vastavalt lõike suurusele, kuhu on sisse arvestatud kahanemine viltides. (Lisa 8) Seega on mõlema rõiva puhul eraldi kootud esi-, taga- ning varrukaosad. (Foto 37) Nii on võimalik materjali kulu võimalikult väiksena hoida. Esialgu kudusin silmuskudumismasinal rõiva tükid ning järgnevalt käsitsi pitsi. Kui nii lihtkoeline kui ka pitskoeline pind olid valmis, asetasin lihtkoelistele lõiketükkidele enda puhastatud lambavillakust toorvilla kihi kiu suunaga piki kangast (Foto 38), kaeluse ning turja, varruka- ning allääre, õla- ja varrukaõmbluste pindadele lisasin toorvilla ka kiu suunaga risti kangast.

Fotod 38–39. Vasakul lõiketükid, paremal villa asetamine lihtkoelisele pinnale.

Ühe materjali loomisel kasutasin ühe, ning teise puhul teise lamba villaku villa. Villa paigutamiseks ei teinud ma kavandeid ning lasin laigulisusel tekkida hetkes ning juhuslikult – ka hülge laigud ei ole konkreetse mustri ja karvkatte värv ning täpikesed vahelduvad tundmatu seaduspära järgi. Vaid kaenlaalustele lisasin halli pitsiga rõiva puhul pruuni ning valge pitsiga rõiva puhul valget villa – pillingutesti läbiviimisel tekitasid need vähem topilisust.

Järgnevalt katsin lihtkoelise pinna ning toorvilla kihi pitsiga ning tegin sooja seebiveega märjaks. (Fotod 39–40) Materjali kihtide kinnitamiseks kasutasin vibrolihvijat, et tööprotsessi kiirendada. Viltisin masinaga lõiketükke mõlemalt poolt, jättes õmmeldavad ääred viltimata, et saaksin õmblused hiljem rõiva sisse peita.

Fotod 40–41. Vasakul viltimata lõiketükid, paremal vibrolihvijaga eelkinnitatud lõiketükk.

Kui kõik lõiketükid olid eelkinnitatud, õmblesin need omavahel rõivaks kokku. (Fotod 41–42) Esialgu õmblesin kokku lihtkoelise pinna, sättisin paika villa ning seejärel õmblesin kinni ka pitspinna. Viltisin vibrolihvijaga üle ka kõik õmbluskohad. Seejärel lasin rõivastel ära kuivada. (Fotod 43–44) Halli pitsiga rõiva (Foto 37. Kavand nr 1.) puhul viltisin ka teist korda vibrolihvijaga, et kindel olla, et kõik kihid oleks omavahel kinnitunud – selle rõiva materjalis kasutatav Aade Lõng OÜ-s valmistatud valge maalamba lõng viltus halvasti ning ei jäänud villa külge kinni.

Fotod 42–43. Vasakul lõiketükkide lihtkoelise pinna kokku õblemine, paremal pitskoelise pinna kokku õblemine.

Fotod 44–45. Rõivad kuivamas peale esimest viltimisetappi.

Foto 46. Eelvilditud ning kokku õmmeldud kuivanud rõivad.

Kui rõivad olid peale eelviltimise protsessi ära kuivanud (Foto 46), oli näha, et varruka-, allääre ning kaeluse juurest ei ole eri kihid kokku viltunud. Eelviltides märg ning seetõttu raske materjal venib ja kihid „liiguvad“ eriti äärtest ning õmbluste juurest, kus viltimine on keerulisem. Seetõttu nõelviltisin probleemsed kohad, et rullimise meetodil märgviltides materjal kinnituks ning ääred puhtad jääksid.

Esimesena viltisin valmis halli pitsiga rõiva (Foto 37. Kavand nr 1.). Kõigepealt krookisin varruka, et jätta sellele hülge loiva kuju ning lõikasin esitükile kaelaava. Seejärel pritsisin materjali kuuma seebiveega märjaks ning viltisin rullides mullikile vahel, et soojus püsiks. Viltisin pitsiline koepind väljaspool rullides edasi-tagasi liigutust tehes rõivast 140 korda igast küljest rõivast rulli keerates.

Seejärel pöörasin lihtkoelise pinna väljapoole. Materjali katsudes selgus, et halli pitskoega rõiva puhul ei ole Aade Lõng OÜ-s valmistatud valge maalamba lõng siiski osades kohtades villa külge viltunud. Lähemal uurimisel selgus, et nendeks kohtadeks on halli villaga kaetud pinnad, kus villas sisaldub rohkem karva, ning mis suure toote puhul ei saa rullides karva kinnitumiseks piisavalt hõõrdumist. Seetõttu tegin need pinnad majapidamisseebiga kokku ning hõõrusin käte vahel. Nii sain tugevdatud näiteks õmbluste kohad.

Peale rullides märgviltimist olid rõiva lihtkoelise pinna poolele tekkinud tumedad laigud kohtadesse, kus olin kasutanud pruunikat villa, mis läbi heleda pinna nähtavale tuli. See oli minu jaoks ootamatu ning keeruliselt põhjendatav. Ainus erinevus eelkatsetega võrreldes oli see, et rõiva seespool ei olnud tülli, eelkatsed olid aga mõlemalt poolt tülliga kaetud. Ühelt küljest tegid pruunikad laigud küll materjali hülge karvkattele sarnaselt naturaalsemaks, kuid teisalt võib tekkida heledale materjalile tume topilisus. Siiski olid pinnad ühtlaselt tumedamad pruunid ning eelkatsete nõelviltimise tehnikale omast ebaühtlast tähnilsust ei tekkinud.

Samuti olid probleemseteks varruka kroogitud kohad. Nii mina kui ka mu juhendaja eeldasime, et eelvilditud materjali krookides ning rullimise meetodil märgviltides jäävad krooked püsima. Selgus aga, et materjal tõmbas ennast täpselt krookimisel kasutatud lõnga pikkuse järgi kokku ning tulemuseks oli kellukese kujuline varrukaots. (Foto 47) Siiski valge Eesti maalamba lõnga aeglasema viltumise tõttu jäid rõiva lihtkoelise pinna poolele krooked alles. Lisaks tekkisid niioelda mummulised pinnad (Foto 48), mis andsid ka sellel rõivapoolel hülge karvkattelikkust rohkem edasi.

Fotod 47–48. Vasakul kavand nr 1 rõiva varrukas nii lihtkoelise kui ka pitspinna poole pealt; paremal lihtkoelise rõiva poole õrnalt mummuline pind.

Lisaks viltisin rullimise meetodil varrukaid eraldi tülli vahel, sest eelnevalt tervet rõivast viltides ei tõmmanud materjal piisavalt kokku. Kui olin rullides viltimise meetodil saavutanud soovitud mõõdud, väänasin materjali kuivemaks ning panin plastmassist mannekeeni selga.

Mannekeeni seljas nägin, kas materjal on sümmeetriliselt kokku tõmmanud. Halli pitsiga rõival pidin korrigeerima ühte kaenlaalust. Lisaks lõikasin mannekeeni seljas parajaks kaeluse. (Foto 49) Järgnevalt kuivatasin-vanutasin rõivast pesumasinas tsentrifuugi režiimil 400 pööret minutis kuus minutit. Halli pitsiga rõival keerasin lihtkoelise pinna väljapoole. Seejärel lasin rõival ära kuivada.

Foto 49. Kaeluselt ära lõigatud „jäägitükid“.

Valge pitspinnaga rõiva (Foto nr 37. Kavand nr 2.) valmistamine oli tunduvalt sujuvam – materjalid viltusid hästi ning ootuspäraselt. Seega ei olnud vajalik rõivast lisaks kätega hõõruda, samuti ei tekkinud hallile lihtkoelisele pinnale ei valgeid, tumehalle ega pruune laike. Märgviltimise protsess rullimise meetodil nägi välja täpselt samasugune kui halli pitspinnaga ülerõiva viltimisel. Ka sellel ülerõival oli mannekeeni seljas vaja kaelus parajaks lõigata ning ühe külje pikkust korrigeerida.

Kuna valge pitskoega rõivas oli kavandatud suurem, oli seda veidi raskem rullides viltida ning pinnad ei vanunud ega tõmmanud kokku soovitud määral. Seetõttu vanutasin rõivast peale tsentrifuugimist täiendavalt 10 minutit trummelkuivatis programmil *Freshen Up*. Seekord jätsin pitskoelise pinna väljapoole, sest soovisin, et see vanuks rohkem. Tsentrifugimise ja kuivati abil sain soovitud tulemuse.

Kui mõlemad rõivad olid kuivanud ning neid oli võimalik inimesele selga proovida, selgus, et mõlemal rõival võiks kaeluse tagakülge rohkem viltida, et see enam kokku tõmbaks ja paremini seljas „istuks“. Tegin kaelused märjaks ning viltisin käega hõõrudes seni, kuni sain soovitud tulemuse.

Materjali lõplikult viimistledes pidin valima vee- ning pillingukindluse vahel. Otsustasin, et ülerõiva puhul on minu jaoks olulisem vettpeidavus. Konkreetsed topid on võimalik ära lõigata. Järgnevalt loputasin rõivad, lasin ära kuivada ning seejärel tegin mõlemale kerge lanoliinitötluse, et veekindlust parandada. Lanoliinitötluseks lasin rõivastel pool tundi liguneda lahuses, milles oli 1 liitri vee kohta 0,5 tl lanoliini+ 0,5 tl vedelseepi. Loputasin rõivad kergelt umbes 30°C veega ning lasin kuivada.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli luua viltmaterjal, mida näitan kasutuses kahel lihtsalõikelisel umbkuuel, mis on mõlemalt poolt kantavad. Nii materjalide kui ka umbkuue inspiratsiooniallikaks olid etnograafilised hülgepüügilood, hülged ning hülgekütirõivas posavamsa. Viltmaterjali valmistasin kahte silmuskudumit, pitskoelist ning lihtkoelist pinda, kokku viltides. Kahe kudumi vahele lisasin soojapidavuseks lambavilla. Valmistasin nii materjali kui ka ülerõivad jätkusuutlikkust ning keskkonnasõbralikkust arvestades ning teostasin materjali arendamise eesmärgil pillingu katsed.

Inspiratsiooniks uurisin Eesti aladel elavaid hülgeid ning hüljeste ja hülgeküttidega seotud etnograafilisi lugusid. Oluliseks avastuseks oli see, et hülged hoiavad külmunud veekogudes lahti rindeauke. Suuremaid, väljaronimise auke, nimetasid rannarahvas ning saarlased „pea-
aukudeks“, väiksemaid hingamisauke „vileaukudeks“.

Sellele infole toetudes jutustasin loo ka oma materjali teostusviisiga: silmuskoeliste pindade väiksemad silmused sümboliseerivad vileauke ning õhksilmused pea-auke. Vilditud pind sarnaneb ka jäärüsi ning jääväljaga, kus hülged poegimas käivad. Samuti meenutab pitsiline ja laiguline materjali pind hülge karvkatet.

Tegin viltides mitmeid eelkatsetusi, et leida rõivaste jaoks sobiv materjal. Selgitasin välja enda materjali jaoks sobilikuimad tehnilised valikud: klass 3 silmuskudumisregulaatori tugevuse „3“; käsitsi kootud pitsi mustri „käpakiri“; varraste jämeduse number 10; teostusviisi ning viltimistehnika – kahe kudumi ning villa kokkuviltimise ja materjali märjalt eelviltimise vibrolihvijat kasutades ning hiljem märgviltimise rullides.

Järgnevalt valmistasin rõivaste lõikedetailid võttes arvesse materjali kahanemist viltimisel. Valisin kudumistehnika, mis võimaldas järgida nullkulu põhimõtet ning toorvilla kasutamine ühe materjali kihina oli jätkusuutlik. Eelviltisin rõivaste lõikedetailid ning õmblesin need omavahel kokku, lasin kuivada, ning viltisin märgviltides rullides, kuni olin saavutanud sobiliku suuruse. Järeltöötamiseks kasutasin pesumasina tsentrifuugiprogrammi ning kuivatit ja lanoliini veekindluse parandamiseks.

Täitsin kõik endale püstitatud eesmärgid – lõin kaks viltmaterjali, mida näitan kasutuses kahel ülerõival, nii materjalid kui ka rõivad on inspireeritud etnograafilisest hülgepüügirõivast, hülgepüügilugudest ning hüljestest. Ülerõivad on ühe materjali põhised, 100% villased; ilmastikukindlad ning valminud keskkonnasõbralikkuse ja jätkusuutlikkuse põhimõtteid järgides. Viltmaterjalide pillingukindlust on testitud ning seeläbi neid edasi arendatud.

Töö oli minu jaoks väga huvitav ja arendav. Õppisin palju nii hüljeste, hülgeküttide kui ka viltimise kohta. Kõige arendavam oli materjaliloomine ning õige tehnika otsimise protsess. Näen, et töömeetodeid on võimalik arendada tunduvalt kiiremaks, lisaks katsetada erinevaid materjale viltmaterjali valmistamisel ning seeläbi arendada viltmaterjali pillingutaluvust. Samuti sooviksin edaspidi põhjalikumalt läbi viia lanoliinikatseid.

Käesoleva bakalaureusetööga sain rohkem aimu, mis tunne on ühte rõivaesest peaaegu otsast lõpuni ise valmistada ning milline on selle taga ajaressurss. See pani mind enam materjale ning tekstiili väärtustama. Tööstuslikult toodetud tekstiil võib valmida küll kiiremini, kuid maa, kus kasvab taim või loom, kellelt saadakse materjal, millest tekstiil on valmistatud, jääb samaks ja on piiratud ressurss. Seetõttu ei tohiks materjali mõtlematult raisata ning arvan, et ka tööstuses tuleks materjali loomisel laiemalt rõhuda jätkusuutlikkusele ning keskkonnasõbralikkusele.

Kasutatud allikad

1. A. Koop jt, Eesti Nõukogude Entsüklopeedia, film-issõ. Tallinn: Valgus, 1988.
2. C. Russwurm, Eibofolke, ehk, Rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus. [1855]. Tlk I. Rüütli. Tallinn: Pakett, 2015.
3. D. Tuulik, Pilling. Tekstiilkiudude põhiomadused. Sissejuhatus tekstiilmaterjaliõpetusse. Tuulik, Diana. Browse by author. TTK/UAS repository. 2011. <https://eprints.ttkk.ee/id/eprint/154/1/pilling.html> (vaadatud 30.04.2022)
4. E. Salm, Hülged ja meriveised. Loomad. Loodus. Referaadid. E-lehed. Miksike. <https://miksike.ee/documents/main/referaadid/hylged.htm> (vaadatud 10.04.2022)
5. Folke Hedblom, Saga och sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok. Uppsala, 1979. <https://gustavadolfsakademien.bokorder.se/sv-SE/download/3230bd4d-cd61-448a-944c-d7219b087d5e> (vaadatud 03.04.2022)
6. Helendus, Hüljes - viigerhüljes. Loomad. Loodus. Referaadid. E-lehed. Miksike. https://miksike.ee/documents/main/referaadid/hyljes_viigerhyljes.htm (vaadatud 10.04.2022)
7. Hülglased. Eesti Entsüklopeedia. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/h%C3%BCIglased1> (vaadatud 10.04.2022)
8. Jane, Hülged. Loomad. Loodus. Referaadid. E-lehed. Miksike. <https://miksike.ee/documents/main/referaadid/hylged2.htm> (vaadatud 10.04.2022)
9. J. Steffensson, Elu Ruhnul : jutustus sellest, kuidas 300 inimest elas väikesel Ruhnu rootslastesaarel Riia lahes 1920. aastatest Teise maailmasõjani. [1976]. Tlk J. Naber. Tallinn: Olion, 1994.
10. K. Kabun, Arhailiselt high-tech: lambavilla teadmispõhine rakendamine. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Tekstiilidisaini osakond, 2022.
11. K. Raamat, Eestirootsi meeste rõivastus 19.-20.sajandil. Nulljärgiliste lõigetega ülerõivaste kollektsioon. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia. Rahvusliku käsitöö osakond. Rahvusliku tekstiili õppekava, 2018. http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/60430/kaili_raamat_2018.pdf (vaadatud 30.04.2022)
12. O. Loorits, Endis-Eesti elu-olu I. Lagemispalu kaluri ja meremehe elust [1939]. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv, 2002.
13. Puppi 100% lanoliin. Hooldusvahendid. Riidest mähkmed ja tarvikud. Lumman. <https://www.lumman.ee/toode/100-lanoliin/> (vaadatud 08.05.2022)

14. Rannarahva Muuseum, Aksi – mereriik Tallinna külje all. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2011.
15. S. Paulus, Tartu Ülikool, Seis Läänemeres: viigerhüljes on kadumas, hallhüljes püsib. ERR. 24.01.2016. <https://novaator.err.ee/258448/seis-laanemeres-viigerhuljes-on-kadumas-hallhuljes-pusib> (vaadatud 10.04.2022)
16. S. Reimann, Koome Haapsalu salli. Türi: Saara Kirjastus, 2016.
17. Õliriided. Mereviki. <http://eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=%C3%B5liriided> (vaadatud 12.04.2022)

Summary

The aim of this Bachelor's thesis „Kivimustud and natid. Creating felted material for the use of outerwear garments inspired by Estonian coastal folk seal hunters' coats” is to create a felted material from wool in between of two knitted layers – lace and flat surface; and show it in use as felted unisex outerwear garments, which can be worn inside out. I wish to tell a story about ethnographic seal hunting stories and seals through the design of the felted material. The felt material is 100% wool, warm and weatherproof. The materials pilling resistance is tested in purpose of developing its properties. The process of creating it follows sustainable and environmentally friendly principles.

I wish to offer an alternative to many modern outerwear garments, which are made of blend materials and synthetics. The recycling of blend materials is very expensive and time-consuming. Moreover, synthetics degrade slowly. I will look back at our ancestors' cleverness in crafting one material based clothes.

The thesis consists of four chapters. The first chapter gives an overview of seals living in Estonian maritime territory and ethnographic stories about seal hunting. An important discovery was that seals make holes in ice for breathing. Estonian folk people called the larger ones “head-holes” where the seals crawl onto ice; and small ones “whistle-holes”, which seals use only for breathing.

The second chapter focuses on concept, which is based on information about seals and seal hunting stories. In knitting technique smaller loops symbolize whistle-holes and larger loops symbolize head-holes. In addition, the felted surface is similar to an ice field where seals give birth, and moreover the lacy and dotted material resembles seal fur.

Chapter three describes preliminary experiments and pilling tests to choose and develop final felted material choices. A suitable class 3 knitting machine density, lace pattern and material making technique were ascertained.

Fourth chapter gives an overview of making the final material pieces and sewing and felting them together into outerwear garments. This chapter also includes detailed technical information about the materials shrinkage while felting.

The process was very interesting and developing, especially learning about seals, seal hunters and felting techniques. The most important part was the process of finding the right technique for making the felted material. In future, working methods can be developed much faster,

different base materials can be tested and through that the felted material's pilling resistance could be improved.

With this bachelor's thesis, I got a better idea of what it feels like to produce a garment almost from the beginning until the end, and how time-consuming it is. It made me value textiles and materials more. Industrially produced textiles can be made faster, but the land used for growing crops or animals, where the textiles base material is from, is a limited resource. Therefore, the base materials should not be wasted recklessly. I believe that because of this sustainability and environmental friendliness should be taken more seriously.

Lisad

Lisa 1. Eesti hülglased

Foto 1. Hallhüljes koos pojaga.

Foto autor: R. Kuresoo

Allikas: R. Kuresoo, Mart Jüssi: Läänemere hülgeid ohustab kõige enam kliimamuutus. Keskkond. Postimees. 13.11.2020. <https://leht.postimees.ee/7108719/mart-jussi-laanemere-hulgeid-ohustab-koige-enam-kliimamuutus> (vaadatud 01.05.2022)

Foto 2. Hallhülged.

Foto autor: R. Savisaar

Allikas: R. Savisaar. Seal / Hallhüljes. Visit Estonia. Flickr. <https://www.flickr.com/photos/visitestonia/48048193148/in/photostream/> (vaadatud 01.05.2022)

Foto 3. Viigerhüljes.

Foto autor: K. Kuik

Allikas: Viigerhüljes, Ringed (*Pusa hispida botnica*). Kauro Kuik Photography. Facebook. 09.04.2015.

<https://m.facebook.com/KauroKuikPhotography/photos/a.575476595820825/825051190863363/?type=3> (vaadatud 01.05.2022)

Foto 4. Viigerhüljes.

Foto autor: Estormiz (Own work) [CC0], via Wikimedia Commons

Allikas: Eesti Terioloogia Selts, 2014. aasta loom on viigerhüljes. Elurikkus ja looduskaitse. Bioneer. 16.03.2014. <https://bioneer.ee/2014-aasta-loom-viigerh%C3%BCljes> (vaadatud 01.05.2022)

Foto 5. Viigerhülgepoeg lumekoopas.

Allikas: Ringed seal pup chilling in its icy shelter in the Baltic Sea. Reddit. https://www.reddit.com/r/seals/comments/kiyu9c/ringed_seal_pup_chilling_in_its_icy_shelter_in/ (vaadatud 01.05.2022)

Lisa 2. Fotod hülgepüügist

Foto 1. Hülgejaht Ruhnul (RrM RuM 965 F 5:6); Ruhnu muuseum. (Allikas: muis.ee)

Foto 2. Hülgeid küttimas 1930 (RrM RuM 965 F 5:8); Ruhnu muuseum. (Allikas: muis.ee)

Foto 3. Hülgekütid elusate hülgepoegadega (MM F 258/1); Eesti Meremuuseum SA. (Allikas muis.ee)

Foto 4. Hülgepüük, hülgepoeg jääl (MM F 258/4); Eesti Meremuuseum SA. (Allikas: muis.ee)

Foto 5. Hülgekütid paadiga jääpangal (MM F 258/2); Eesti Meremuuseum SA. (Allikas: muis.ee)

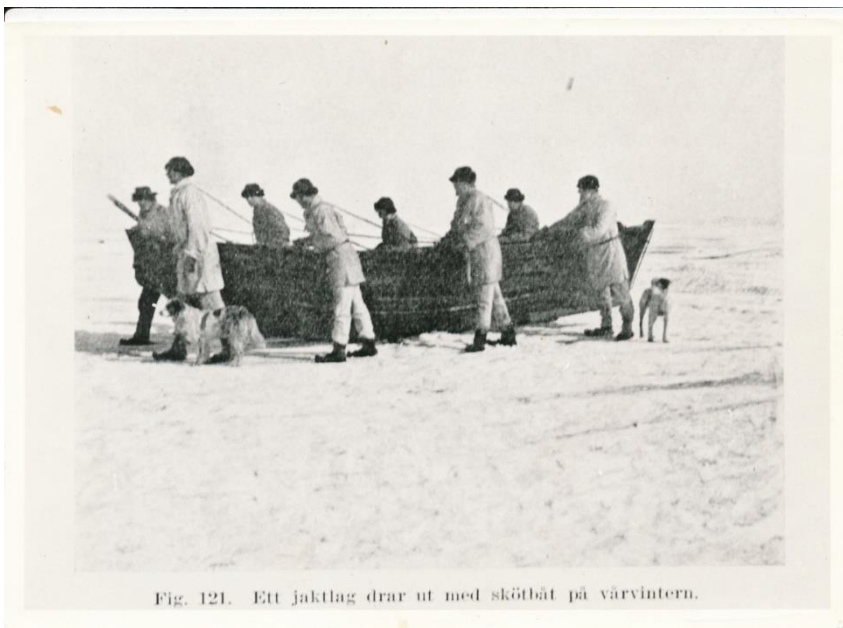

Fig. 121. Ett jaktlag drar ut med skötbåt på vintervintern.

Foto 6. Hülgepaadiga jääl (RrM RuM 1043 F 83:293); Ruhnu muuseum. (Allikas: muis.ee)

Lisa 3. Hülgeküti rõivas posavamsa

Foto 1. Ruhnu hülgeküti särk (SM _ 417 T 196); Saaremaa Muuseum SA. (Allikas: muis.ee)

Dateering: enne 1914

Tehnika: kanga kudumine (toimne)

Materjal: villane

Mõõdud: laius: 73.0 cm (õlgade laius);
pikkus: 111.0 cm

Foto 2. Umbkuub, meeste, jahi (ERM A 509:5463); Eesti Rahva Muuseum. (Allikas: muis.ee)

Tehnika: telgedel kudumine; õmblemine

Materjal: vill; lina (vooder); metall (nööbid)

Mõõdud: laius: 16.0 cm (varrukasuu); laius:
68.0 cm (selg); laius: 26.0 cm (varruka
maksimaalne); pikkus: 87.0 cm (üld); pikkus:
59.0 cm (varrukas); sügavus: 21.0 cm
(rinnalõhik)

Foto 3. Umbkuub, meeste (ERM A 509:5462); Eesti Rahva Muuseum (Allikas: muis.ee).

Dateering: ligikaudu 1821

Tehnika: õmblemine

Materjal: vill

Mõõdud: kõrgus: 9.0 cm (krae); laius: 56.0 cm (selg); laius: 17.5 cm (varrukasuu); laius: 27.0 cm (varrukas, max); pikkus: 50.0 cm (varrukas); pikkus: 100.0 cm

Legend: "Kodus naeste õmmeldud. Käidi nendega sügisel hülgepüügil. Põuetaskus tubakakott ja püssirohusarv."

Foto 4. Hülgeküti vammus (EVM E 247:43); Eesti Vabaõhumuuseum SA. (Allikas: muis.ee)

Foto 5. Umbkuub (ERM A 699:15); Eesti Rahva Muuseum (Allikas: muis.ee).

Tehnika: õmblemine

Materjal: vill

Mõõdud: laius: 66.0 cm (alt);

pikkus: 48.0 cm (varrukas);

pikkus: 86.0 cm (selg); sügavus:

18.0 cm (ava)

Legend: Selliste kuubedega käidi hülgeid püüdma. Need riided olid kõik heledad, et lumel suurem välja ei paistaks.

Lisa 4. Viltmaterjali valmistamiseks kasutatud lõngad ja vill ning materjali ülesehitus

Foto 1. Vasakult Kristi Kauponenilt soetatud Kihnu maalamba hall lõng, Kristi Kauponenilt soetatud Kihnu maalamba ning Gotlandi lamba ristandi valge lõng, Aade Lõng OÜ-s valmistatud Eesti maalamba hall lõng, Aade Lõng OÜ-s valmistatud Eesti maalamba valge lõng, Kihnu maalammaste vill.

Foto 2. Kihnu maalammaste vill.

Foto 3. Joonis materjali ülesehituses. Ülevalt alla: pitskoeline pind, toorvill, lihtkoeline pind.

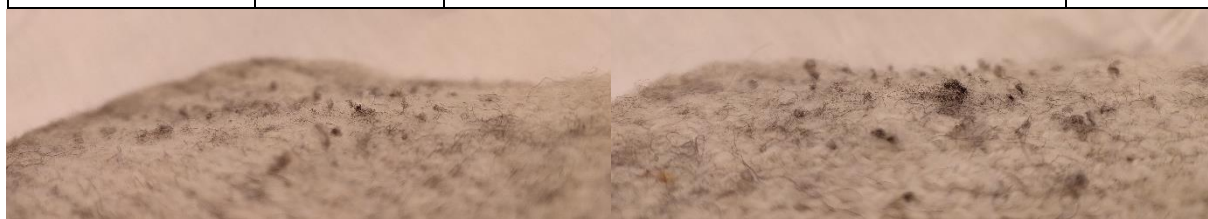
Lisa 5. Viltimiskatsete tehniline info

Proovi nimi/ number	Tehnika:	Kihnu maalamba hall lõng (Kaal)	Kihnu maalamba ja Gotlandi lamba ristandi lõng (kaal)	Aade Lõng OÜ valge Eesti maalamba lõng (kaal)	Aade Lõng OÜ tumehall Eesti maalamba lõng (kaal)	Villa kaal (Kihnu maalamm)	Kogu kaal
NR 1	Märgviltimine rullides	12 grammi				2 grammi	14 grammi
NR 2	Märgviltimine rullides			11 grammi		8 grammi	19 grammi
NR 3	Märgviltimine rullides, märja materjali nõelviltimine			12 grammi		5 grammi	17 grammi
NR 4	Kuivviltimine (nõelviltimine), märgviltimine	8 grammi		12 grammi		10 grammi	30 grammi
NR 5.1	Kuivviltimine (nõelviltimine), märgviltimine rullides	8 grammi		13 grammi		2 grammi	23 grammi
NR 5.2	Kuivviltimine (nõelviltimine), märgviltimine, lanoliiniga töötlemine	8 grammi		13 grammi		2 grammi	23 grammi
NR 6.1	Kuivviltimine (nõelviltimine), märgviltimine rullides	8 grammi		11 grammi		2 grammi	21 grammi
NR 6.2	Kuivviltimine (nõelviltimine), märgviltimine, lanoliiniga töötlemine	8 grammi		11 grammi		2 grammi	21 grammi
NR 7	Kuivviltimine (nõelviltimine), märgviltimine rullides		8 grammi		11 grammi	2 grammi	21 grammi
NR 8.1	Kuivviltimine (nõelviltimine), märgviltimine rullides	18 grammi		27 grammi		10 grammi	55 grammi
NR 8.2	Kuivviltimine (nõelviltimine), märgviltimine rullides, lanoliiniga töötlemine	18 grammi		28 grammi		10 grammi	56 grammi
NR 9.1	Kuivviltimine (nõelviltimine), märgviltimine rullides		21 grammi		33 grammi	10 grammi	64 grammi
NR 9.2	Kuivviltimine (nõelviltimine), märgviltimine rullides, lanoliiniga töötlemine		21 grammi		34 grammi	13 grammi	68 grammi
NR 10	Kätega hõõrudes märgviltimine, märgviltimine rullides		8 grammi		11 grammi	4 grammi (Kihnu maalamm + meriino)	23 grammi
NR 11	Kätega hõõrudes märgviltimine, märgviltimine rullides	6 grammi		8 grammi		2 grammi	16 grammi
NR 12	Vibrolihvijaga märgviltimine, märgviltimine rullides, kokku "õmblemine", varruka voltide krookimine	6 + 6 grammi		8 + 8 grammi		4 grammi	33 grammi

PITS: Silmuste arv	PITS: Ridade arv	Koekiri, varraste suurus	MASINKOOTUD PIND: Silmuste arv	MASINKOOTUD PIND: Ridade arv	Silmuskudumismasin klass 3: Silmuskudumis- regulaatori tugevus	Lanoliini kogus	Esialgsed mõõdud (kõrgus x laius)	Mõõdud peale viltimist (kõrgus x laius)
22	25	Pohlalehe kiri, nr 6 vardad					20 x 20 cm	14 x 17 cm
28	29	Karukellakiri, nr 6 vardad					24 x 25 cm	20 x 24 cm
			44	64	0		20,5 x 20,5 cm	19 x 20 cm
13	21	Käpakiri, nr 10 vardad	44	64	0		21 x 21 cm	17,5 x 18,5 cm
13	21	Käpakiri, nr 10 vardad	40	54	3		22 x 22 cm	19 x 21 cm
13	21	Käpakiri, nr 10 vardad	40	54	3	1l vett, 1tl lanoliini, 1tl vedelseepi; lahuses 6h	22 x 22 cm	18,5 x 20,5 cm
13	21	Käpakiri, nr 10 vardad	34	46	6		22 x 22 cm	19 x 21 cm
13	21	Käpakiri, nr 10 vardad	34	46	6	1l vett, 1tl lanoliini, 1tl vedelseepi; lahuses 6h	22 x 22 cm	18,5 x 20,5 cm
13	21	Käpakiri, nr 10 vardad	38	48	3		21 x 21 cm	16,5 x 16,5 cm
11	56	Käpakiri, nr 10 vardad	32	142	3		62 x 18 cm	50 x 16 cm
11	56	Käpakiri, nr 10 vardad	32	142	3	1l vett, 1tl lanoliini, 1tl vedelseepi; lahuses 3h + kuumas vees loputamine	62 x 18 cm	50 x 16 cm
13	56	Käpakiri, nr 10 vardad	38	146	3		63 x 21 cm	53 x 16 cm
13	57	Käpakiri, nr 10 vardad	38	146	3	1l vett, 0,5tl lanoliini, 0,5tl vedelseepi; lahuses 0,5h	63 x 21 cm	50 x 16 cm
13	21	Käpakiri, nr 10 vardad	38	48	3		21 x 21 cm	15,5 x 15,5 cm
10	17	Käpakiri, nr 10 vardad	31	44	3		18 x 18 cm	15,5 x 15,5 cm
10 + 10	17 + 17	Käpakiri, nr 10 vardad	31 + 31	44 + 44	3		18 x 36 cm	16 x 34 cm

Lisa 6. Pillingu katsete tehniline info

Nimetus: Katse 1	Aade Lõng OÜ-s valmistatud Eesti maalamba valge lõng (töötlemata + lanoliinitöötlus)		
Testide arv:	2 + 2		
Õhutemperatuur:	21,6°C		
Õhuniiskus:	27,3%		
Hindamise etapp	Pöörete arv	Muutuste kirjeldus	Hinnang
1	125	Tekkinud on mõõdukas pilling kohtades, kus tume vill on kudumist läbi vilditud. Lõngal ebemelisus ja pilling puuduvad. Töötlemata ning lanoliiniga töödeldud pinna vahel erinevus puudub.	3–4
2	500	Villa pinnal olevad topid muutuvad konkreetsemaks, kuid suurt muutust ei teki. Lõngal ebemelisus ning topid puuduvad. Töötlemata ning lanoliiniga töödeldud pinna vahel erinevus puudub.	2–3
3	1000	Suurt muutust ei teki, villa pinna pilling on eristatav, katab enamuse testitavast pinnast. Topid on väiksed. Lõngal ebemelisus ja topid puuduvad. Töötlemata ning lanoliiniga töödeldud pinna vahel erinevus puudub.	2–3
4	2000	Pilling on eristatav, topid väiksed, katab suure osa testitavast pinnast. Lõngale on tekkinud kerge ebemelisus. Töötlemata ning lanoliiniga töödeldud pinna vahel erinevus puudub.	2

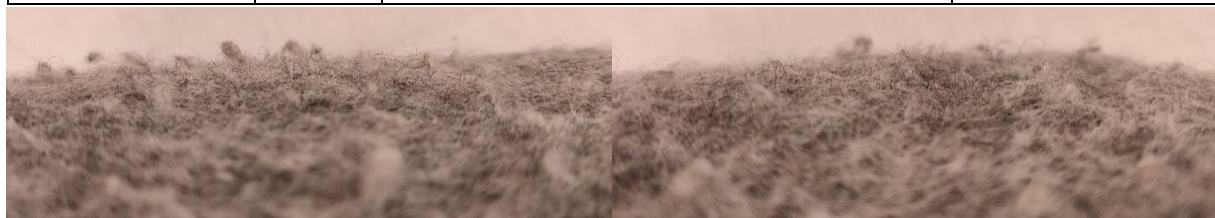

Fotod 21–22. Topid töötlemata viltmaterjalil.

Fotod 23–24. Topid lanoliiniga töödeldud viltmaterjalil.

Nimetus: Katse 2	Aade Lõng OÜ-s valmistatud Eesti maalamba hall lõng (töötlemata + lanoliinitöötlus)		
Testide arv:	2 + 2		
Õhutemperatuur:	21,8°C		
Õhuniiskus:	27,3%		
Hindamise etapp	Pöörete arv	Muutuste kirjeldus	Hinnang
1	125	Pind on väga kergelt ebemeline.	4–5
2	500	Pilling on tekkinud kohtadesse, kust vill on läbi vilditud. Lanoliiniga töödeldud näidiste pinnal on pilling konkreetsem, kuid hõredam. Töötlemata pind mõjub ühtlaselt karvaselt.	3–4
3	1000	Pilling on eristatav. Lanoliiniga töödeldud pinnal on topid suuremad, töötlemata pinnal „hajuvad“ topid laiali jättes karavase mulje.	2–3
4	2000	Pilling on eristatav. Lanoliiniga töödeldud pinnal on pilling hõredam, kuid konkreetsem. Töötlemata pinnal on pilling hajusam, kuid tihedam.	1–2

Fotod 25–26. Topid töötlemata viltmaterjalil.

Fotod 27–28. Topid lanoliiniga töödeldud viltmaterjalil.

Nimetus: Katse 3	Kristi Kauponenilt soetatud Kihnu maalamba hall lõng (töötlemata + lanoliinitöötlus)		
Testide arv:	2 + 2		
Õhutemperatuur:	21,9°C		
Õhuniiskus:	27,3%		
Hindamise etapp	Pöörete arv	Muutuste kirjeldus	Hinnang
1	125	Muutusi on vähe, väga kerge ebemelisus ning pilling.	4–5
2	500	Pilling on mõõdukas, topid on väiksed. Lanoliiniga töödeldud näidise ning töötlemata näidise vahel erinevusi ei ole.	3–4
3	1000	Pilling on eristatav, kuid katab pinda osaliselt. Lanoliiniga töödeldud näidise ning töötlemata näidise vahel erinevusi ei ole. Materjali reljeefsuse ning bukleelisuse tõttu ei häiri pilling silma.	2–3
4	2000	Pilling on tihe ja konkreetne. Lanoliiniga töödeldud näidiste pilling on käega katsudes tugevam. Pilling lõnga ja villa pindade vahel on võrdne, kuid tumepruun vill pillib vähem. Materjali reljeefsuse ning bukleelisuse tõttu ei häiri pilling silma.	1

Fotod 29–30. Topid töötlemata viltmaterjalil.

Fotod 31–32. Topid lanoliiniga töödeldud viltmaterjalil.

Nimetus: Katse 4	Kristi Kauponenilt soetatud Kihnu maalamba ning Gotlandi lamba ristandi valge lõng (töötlemata + lanoliinitöötlus)		
Testide arv:	2 + 2		
Õhutemperatuur:	21,9°C		
Õhuniiskus:	27,3%		
Hindamise etapp	Pöörete arv	Muutuste kirjeldus	Hinnang
1	125	Väga väike pinna ebemelisus. Pigem isegi hinne „5“.	4–5
2	500	Kerge pinna ebemelisus. Väga üksikutes kohtdes moodustub pilling villa pinna peal. Topid on pehmed ning karvased.	4–5
3	1000	Pilling on mõõdukas, kuid topid paigutuvad hajusalt. Pillib eelkõige villa pind. Topid on piklikud ning pehmed. Lanoliiniga töödeldud näidiste topid on veidi konkreetsemad ning tugevamad.	3–4
4	2000	Pilling on mõõdukas. Topid on piklikud ja suured, kuid pehmed ja karvased; paiknevad hajusalt. Lanoliiniga töödeldud pinna topid on käega katsudes tugevad.	2–3

Fotod 33–34. Topid töötlemata viltmaterjalil.

Fotod 35–36. Topid lanoliiniga töödeldud viltmaterjalil.

Lisa 7. Rõivaste lõikeline lahendus

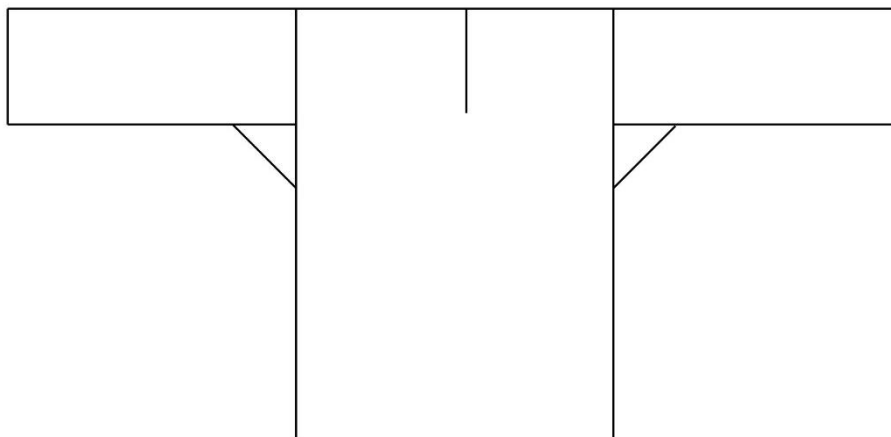

Foto 1. Kavandi nr 1 lõikeline lahendus. Kitsam lõige on tingitud Kristi Kauponenilt soetatud halli Kihnu maalamba lõnga väiksest kogusest. Esitüki lõhik on peale eelviltimise protsessi sisse lõigatud.

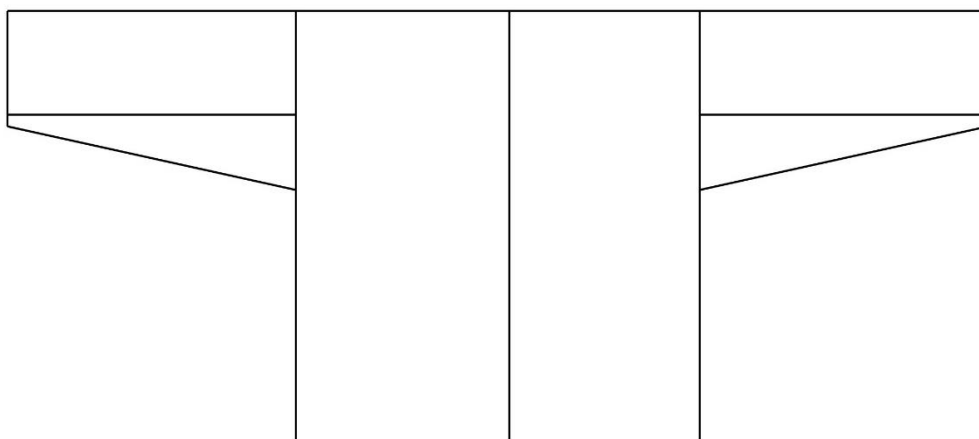

Foto 2. Kavandi nr 2 lõikeline lahendus. Kahest eri paanist koosnevad esi- ja tagatükk ning kolmest eri osast koosnevad varrukad on tingitud klass 3 Silver reed SK 155 silmuskudumismasina maksimaalsest laiuusest, mis on 110 silmust. Toote laius on 144 silmust ning varruka kogulaius kehapoolsest äärest 153 silmust. Pitskude on kootud nii esi-, tagaosa kui ka varrukate puhul täies laiuuses, mitte paanidena, et rõiva materjal tugevdada, ühtlustada ning õmblusi paremini peita. Esitüki pitskihil oli sisse kootud lõhik.

Lisa 8. Materjali ja rõivaste tehniline info

Kavand nr 1 materjal ning ülerõivas	
Materjalid:	Aade Lõng OÜ-s valmistatud Eesti maalamba valge lõng + Kristi Kauponenilt soetatud Kihnu maalamba hall lõng + hall ning pruun Kihnu maalamba vill
Rõiva kaal:	1010 grammi
OÜ Aade lõng lõnga kaal:	479 grammi
Kristi Kauponeni lõnga kaal:	273 grammi
Villa kaal:	258 grammi
Masinal kootud lihtkoeline pind:	Klass 3 silmuskudumismasin, silmuskudumisregulaatori tugevus „3“
Käsitsi kootud pitsiline pind:	Vardad jämedusega 10, kâpakiri
Viltimata materjali info:	
Esi- ning tagatükk:	Lihtkoeline pind: 110 silma x 240 rida (60 x 105 cm) Pitskoeline pind: 36 silma x 69 rida (60 x 105 cm)
Varrukad:	Lihtkoeline pind: 96 silma x 156 rida (52 x 68 cm) Pitskoeline pind: 31 silma x 49 rida (52 x 68 cm)
Ruudud varruka ja kehaosa vahel:	Lihtkoeline pind: 28 silma x 40 rida (16 x 16 cm) Pitskoeline pind: 9 silma x 15 rida (16 x 16 cm)
Vilditud rõiva info:	
Mõõdud:	Kogupikkus: 75 cm Kogulaius: 53 cm Varruka pikkus: 50 cm Varruka laius: 21 cm
Järeltöötlus:	Pesumasinas tsentrifuugi programm 400 pöört minutis kuus minutit, lanoliinitöötlus 20l 30–40°C vett + 10tl lanoliini + 10tl vedelseepi lahuses pool tundi

Kavand nr 2 materjal ning ülerõivas		
Materjalid:	Aade Lõng OÜ-s valmistatud Eesti maalamba hall lõng + Kristi Kauponenilt soetatud Kihnu maalamba ning Gotlandi lamba ristandi valge lõng + hall ning pruun Kihnu maalamba vill	
Rõiva kaal:	1354 grammi	
OÜ Aade lõng lõnga kaal:	696 grammi	
Kristi Kauponeni lõnga kaal:	368 grammi	
Villa kaal:	290 grammi	
Masinal kootud lihtkoeline pind:	Klass 3 silmuskudumismasin, silmuskudumisregulaatori tugevus „3“	
Käsitsi kootud pitsiline pind:	Vardad jämedusega 10, käpakiri	
Viltimata materjali info:		
Esi- ning tagatükk:	Lihtkoeline pind: 142 silma x 240 rida (86 x 107 cm) Pitskoeline pind: 47 silma x 69 rida (86 x 107 cm)	
Varrukad:	Kehapoolne äär:	Lihtkoeline pind: 153 silma x 154 rida (84 x 67 cm) Pitskoeline pind: 31 silma x 49 rida (84 x 67 cm)
	Varruka ots:	Lihtkoeline pind: 87 silma x 154 rida (46 x 67 cm) Pitskoeline pind: 23 silma x 49 rida (46 x 67 cm)
Vilditud rõiva info:		
Mõõdud:	Kogupikkus: 74 cm Kogulaius: 66 cm Varruka pikkus: 48 cm Varruka laius kehapoolsest äärest: 34 cm Varruka laius otsast: 20 cm	
Järeltöötlus:	Pesumasinas tsentrifuugi programm 400 pööret minutis kuus minutit, kuivatis <i>Freshen Up</i> programm 10 minutit, lanoliinitöötlus 20l 30–40°C vett + 10tl lanoliini + 10tl vedelseepi lahuses pool tundi	

Lisa 9. Bakalaureusetööna valminud materjalidest vilditud rõivad

Fotode autor: Grete Eerikson. Modellid: Mari Torsus, Liisa Torsus.

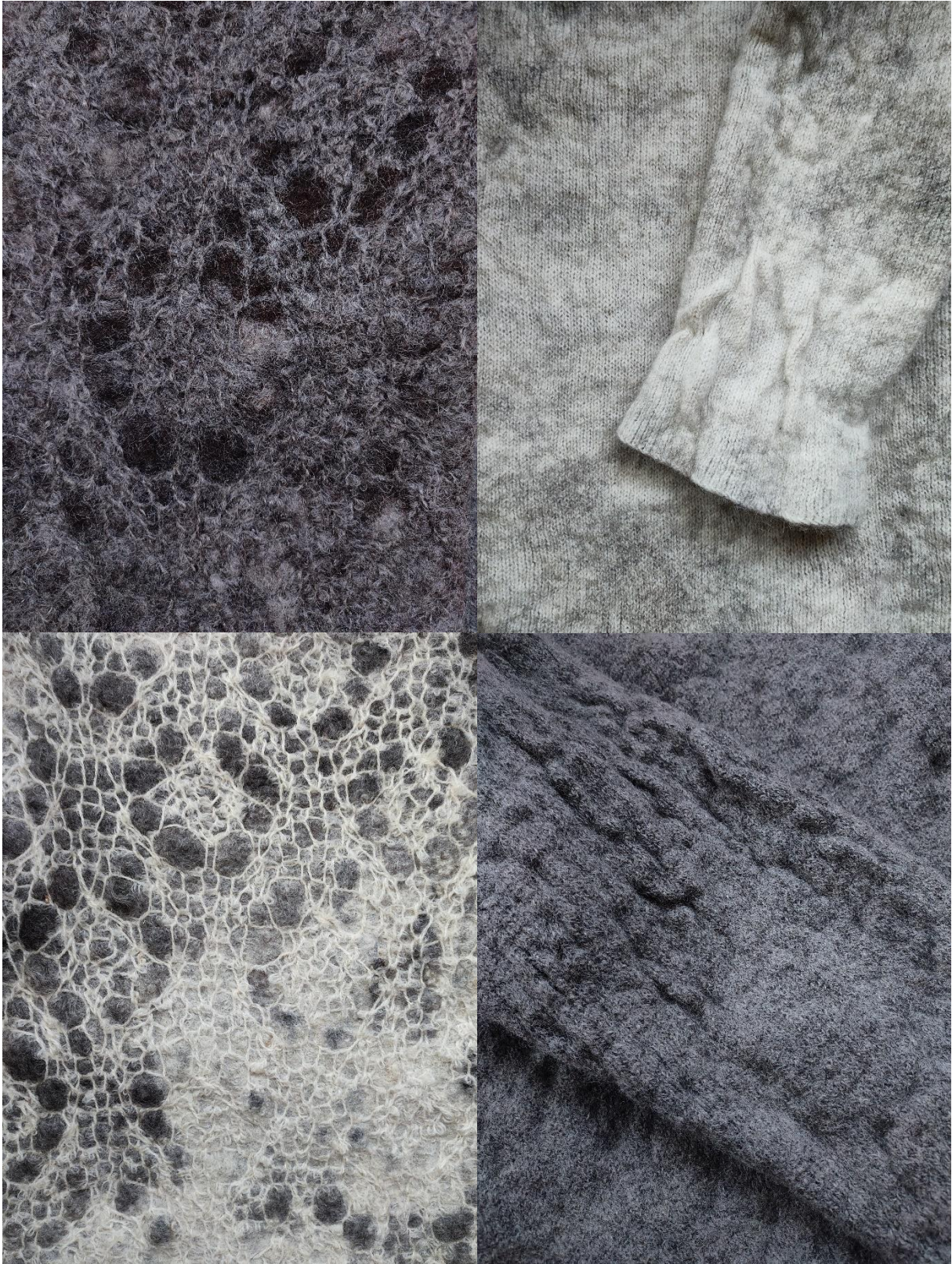

Lisa 10. Materjalinäidised